

REISVERSLAG

PAUSTOVSKI ACHTERNA IN POLEN

12 – 20 mei 2023

Vereniging Konstantin Paustovski

Al eerder voorbereide reizen naar Abchazië en Georgië/Armenië konden door de oorlogssituatie in Oekraïne niet doorgaan. Daarom bereidde het reiscomité een reis voor naar Polen op basis van de boeken *Verre Jaren*, *Onrustige jeugd* en *Goudzand*.

Paustovski was drie keer in Polen: in 1901 met zijn Poolse grootmoeder, in 1915 tijdens de Eerste Wereldoorlog als hospik op een hospitaaltrein en in augustus 1961 op uitnodiging van zijn vriend Jarosław Iwaskiewicz, hoofd van de Poolse Schrijversbond.

Het aantal deelnemers was lager dan bij reizen in eerdere jaren, maar het enthousiasme was er niet minder om. We vertrokken met 11 deelnemers op 12 mei 2023 en keerden terug op 20 mei 2023.

Grote dank zijn we verschuldigd aan Greet Vanhassel, die ons van aanvullende informatie voorzag. Zij vertaalde de stukken uit *Journalistiek - Een derde ontmoeting* die in *Goudzand* ontbreken en die belangrijke bronnen vormden voor ons bezoek.

We hebben aan de verslagen de door Netty en Ria **voorgelezen fragmenten** toegevoegd alsook een paar **toepasselijke passages**.

Als afkortingen gebruiken we: VJ [*Verre jaren*]; OJ [*Onrustige jeugd*]; SZ [*De sprong naar het zuiden*]; GZ [*Goudzand*] Vertaling Wim Hartog

GZ+ [door Greet vertaalde ontbrekende teksten uit *Journalistiek - Een derde ontmoeting*] [Alle fragmenten uit de boeken Privé domein, tenzij ander vermeld VO, Van Oorschot]

Met het vliegtuig ben je in twee uur van Schiphol naar Warschau.

Ons vliegtuig had die vrijdagmorgen anderhalf uur vertraging, waardoor de aansluiting met het vliegtuig naar Krakau gemist werd. Een latere vlucht van Warschau naar Krakau had slechts plaats voor 4 personen.

Uiteindelijk werd besloten om de reizigers per taxi naar Krakau te brengen, 2 auto's met elk 3 passagiers, ruim drie uur rijden.

Onderweg genoten we van het uitzicht, bloeiende fruitbomen, groene weilanden en kilometers uitgestrekte velden met bloeiend koolzaad, knalgele velden in een mooi heuvelachtig landschap, afgewisseld door stukken bos, dorpen en steden, veel bloeiende kastanjabomen, wit en rood, witte en paarse sering, tamarisken, witte en rode meidoorns.

Het was wel een lange zit, terwijl buiten de zon aanlokkelijk scheen. Uiteindelijk zijn we rond zes uur aangekomen in ons hotel Vienna House in Krakau, alwaar wij onze 5 Belgische reisgenoten en de gids Jurek ontmoetten.

Zij waren een aantal uren eerder aangekomen en hadden al een eerste kennismaking met Krakau achter de rug.

Met een gezamenlijk diner met aardige reisgenoten en onderhoudende gesprekken, werd deze eerste dag in Polen mooi afgesloten.

Brussel • Krakau

Ria Verbergt

Vanuit Zaventem verliep alles vlot. Tijdens de tussenstop in Warschau werd het duidelijk dat onze reisgenoten uit Nederland in de problemen zaten en we niet samen naar Krakau zouden kunnen doorreizen.

Onze gids, Jerzy Mikolaj Jurczynski, met roepnaam Jurek stond ons op te wachten aan de luchthaven en een uurtje later beginnen we aan onze stadswandeling in het oude Krakau.

We bezoeken de Tempel Synagoge in de wijk Kazimierz. Het is een synagoge uit 1862 in Neo-Moorse stijl die nog steeds in gebruik is en ook dienst doet als centrum van de Joodse cultuur. We slenteren verder door de Joodse buurt. Een standbeeld van Jan Karski trekt onze aandacht. Gerjan kan ons precies vertellen wat Karski heeft betekend voor de Poolse joden.

Op het plein voor de Oude Synagoge zien we een merkwaardig dansfestijn, het blijkt een soort verbroedering. De van oorsprong oudste synagoge van het land werd gebouwd in de 15de eeuw en tijdens de Tweede Wereldoorlog verwoest. Tussen 1956 en 1959 werd ze heropgebouwd en maakt nu deel uit van het Historisch Museum van de stad.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Jan_Karowski

Na enig aandringen trakteert Jurek ons op een wijntje/biertje/koffie en genieten we van een heerlijk gebakje, een wat laat vieruurtje. We nemen de tram die ons naar de rand van de stad brengt, waar ons hotel zich bevindt. In de ontvangsthall ontmoeten we onze Nederlandse reisgenoten, net op tijd voor het avondeten.

Zaterdag 13 mei • ochtend Wieliczka

Ria Verbergt

De bus brengt ons naar de zoutmijn van Wieliczka die sinds 1978 op de Werelderfgoedlijst van UNESCO staat. Het is één van de oudste zoutmijnen van de wereld en één van de zeven wonderen van Polen. De oudste sporen van zoutbronnen dateren uit de 11de eeuw en de ontginning start midden 13de eeuw. Eind 15de eeuw zouden 300-350 mensen in de mijn hebben gewerkt en wordt de jaarlijkse productie geschat op 7 à 8.000 ton.

De eeuwen nadien vereiste de ontwikkeling van de mijn de inzet van specialisten op verschillende gebieden. De zoutmijn werd in kaart gebracht, verder uitgediept en voorzien van nieuwe transportsystemen en ontginningsmethodes. De zoutproductie was in volle ontwikkeling en werd geïndustrialiseerd. De mijn van Wieliczka genoot ondertussen grote bekendheid, werd vermeld in Europese literatuur en in verslagen van eminente reizigers en wetenschappers. Reeds in de Middeleeuwen hielden de mijnwerkers zalen, trappen en vooral religieuze versierselen uit in de zoutblokken en -wanden. De geschiedenis vertelt dat sinds 1698 in de ondergrondse kapel van St. Antonius elke morgen een mis werd opgedragen, voor de mijnwerkers aan hun taak begonnen. Vanaf 1868 kon een deel van de ondergrondse route met een paardentrein worden afgelegd en werd het toerisme een belangrijke bron van inkomsten.

Vandaag is de zoutproductie stopgezet en houden honderden mijnwerkers zich bezig met het onderhoud, de renovatie en de bescherming van de mijn. Ook worden er nieuwe attracties, beelden en invullingen van kamers en gangen gerealiseerd.

Netty, Werner en Ria waren reeds hier, 30-40 jaar geleden. Toen kon je gewoon binnenstappen, een kaartje kopen en de zoutmijn op je eentje bezoeken. Tussen 1989 en 1998 stond de mijn op de lijst van bedreigd erfgoed omdat de zoutsculpturen werden aangetast door vocht. Een conservatieprogramma heeft redding gebracht.

Het verschil met toen is groot, de plaats is uitgegroeid tot een toeristische trekpleister met zo'n kleine 2 miljoen bezoekers per jaar en rondleidingen in zes talen. Men wordt op het plein voor de ingang in groepen ingedeeld, men moet de gids volgen en alles gebeurt binnen een afgebakend tijdsbestek.

Ook wij staan netjes in de rij en wachten onze beurt af. We dalen ongeveer 800 trappen af en bevinden ons 135 m onder de begane grond. Een 3.5 km lange route leidt ons langs

stillevens die de geschiedenis van de zoutwinning illustreren, langs nissen met oude werktuigen en machinerie. We zien een groot zoutmeer, standbeelden van historische figuren uitgehouwen in het rotsachtig zout. We lopen over vloeren in zouten tegels met mooie patronen. Het bezoek van zo'n 2.5 uur eindigt in de imposante kathedraal, vernoemd naar Cunegonda van Polen, beschermheilige van de mijnwerkers. Alle ornamenten zijn uitgehakt uit de zoutklompen. Kroonluchters, religieuze en Bijbelse taferelen, spreuken, heiligenbeelden, heel realistisch allemaal...

Natuurlijk mag in het katholieke Polen een beeld van Paus Johannes II niet ontbreken. We zullen hem nog vaak ontmoeten.

Ons bezoek eindigt, hoe kan het ook anders, in een winkeltje. Het zout is in allerlei vormen en gedaantes te koop.

Volgens de annalen was Nicolaas Copernicus in 1493 de eerste officiële bezoeker; andere beroemdheden als Johan Wolfgang von Goethe, Alexander von Humboldt, Dimitri Mendelejev, Robert Baden-Powell volgden.

Of Paustovski hier ooit is geweest kunnen we niet achterhalen. Toch niet als geregistreerde bezoeker:

Subject:Konstantin Paustovski
Date:2023-04-12 11:01
From:"Monika Kempa" <m.kempa@muzeum-wieliczka.pl>
To:<reizen@paustovski.org>

Dear Madam, Sir,

I received your inquiry regarding Konstantin Paustovski's visit to the Wieliczka Salt Mine. Unfortunately, we don't have any confirmation in the guest books that Konstantin visited the Mine in 1961.

Yours sincerely,

Monika Kempa

Dział Archiwum i Biblioteki

Muzeum Żup Krakowskich
Wieliczka

m.kempa@muzeum-wieliczka.pl
tel.: 12 289 16 34

Muzeum Żup
Krakowskich Wieliczka

ul. Zamkowa 8

32-020 Wieliczka

NIP:683-000-01-56

REGON: 000276080

tel.: [+ 48 12 278 32 66](tel:+48122783266)

fax: [+ 48 12 278 30 28](tel:+48122783028)

www.muzeum.wieliczka.pl

De bus brengt ons terug naar de stad.

Na de lunch staat een bezoek aan het koninklijk kasteel op de Wavel gepland. En voordat we daar naar binnen gaan, leest Netty ons voor over 'de Weense echtparen bij de Wavel'. [GZ+ blz. 508 ontbrekend stukje na Bij deze kinderlijke gedachten schoot ik even in de lach.]

Krakau is een mooie stad maar het lijkt mij dat het er niet zo fijn wonen is. Tot op vandaag voel je dat de stad lang onder het saaie Oostenrijkse bewind was. In de straten ontmoet je veel fatsoenlijke en totaal gesloten mensen.

Er bestaat zo'n banale term "echtpaar". In Krakau kan je jezelf ervan overtuigen wat hij inhoudt. Met name op feestdagen. Dan schrijden de "echtgenoot" en "echtgenote" door de straten. Zo'n "echtpaar" wandelt niet, maar zet vol zelfgenoegzaamheid alles te kijk waar ze volgens hun eigen mening recht op hebben, net als in een vitrine: een dure jas en handschoenen, een wandelstok met zilveren schildjes, nieuwe winterschoenen en een bontmantel [voor de "echtgenote" dan].

Ik wil niet zeggen dat de meerderheid van de inwoners van Krakau die indruk maakt. Natuurlijk niet. Er zijn niet zo veel van die zwaargewichten. Maar in Polen heb ik dat soort mensen nergens gezien, behalve in Krakau. Daarom lopen ze hier zo in het oog. Maar genoeg over hen!

Het kasteel is bekend om zijn collectie wandtapijten/gobelins. Ze zijn gemaakt in de 16de eeuw, besteld door koning Sigismund II. Hij bestelde niet minder dan 350 tapijten bij de tapijtmakers in Vlaanderen, Arras of te wel Atrecht. In Polen worden ze daarom de 'Vlaamse arrassen' [In *Goudzand* staat [aras] genoemd. Dat sprak aan.

De tapijten hebben flinke afmetingen, wandvullend. Je moet denken aan afmetingen van vijf bij tien meter. Je voelt je klein als je er voor staat. Met vooral voorstellingen uit de Bijbel. De ontwerpen worden deels toegeschreven aan Michiel Coxcie, de Vlaamse Rafaël. De gobelins zijn gemaakt van wol, zijde en gouddraad. De laatste vooral om de levendigheid te versterken van de afbeeldingen.

Mariotto di Biagio di Bindo
Narcissus • +/- 1510

Opmerkelijk veel exotische dieren en planten worden afgebeeld, daar had men in die tijd waarschijnlijk een voorkeur voor. Een markering in de zijlijn van de tapijten geeft aan in welk atelier het is gemaakt. De hele collectie is aan het volk van Polen nagelaten. Als ik het goed begrepen heb aan het einde van de Pools/Russische oorlog, in 1921 bij de Vrede van Riga.

De grote stenen kachels in de zalen vallen ook op vanwege hun hoogte.

In een deel van het kasteel bevinden zich ook prachtige schilderijen. De Nederlanders zijn goed vertegenwoordigd. Doeken van Ruysdael, van Goyen, Aert van de Neer, Jongkind. Veel tijd om alles goed te bekijken is er niet, want we willen ook graag naar de privévertrekken van de koning. In zijn studeerkamer de plafondschildering van Waliszewski, zoals beschreven door Paustovski. Het blijft iedere keer weer bijzonder op een plek te zijn die ook door de schrijver is bezocht.

[SZ, blz. 202v, uitgave VO]

Maria ging altijd weg alsof ze een geschrokken vogeltje was.

Op een dag had ze een grote map met tekeningen mee.

'Zijn die van u?' vroeg ik.

'Welnee, hoe komt u erbij! Dit zijn tekeningen van een uitzonderlijk begaafde en misschien zelfs wel geniale kunstenaar. Kijkt u zelf maar.'

Ze ging meteen weer weg. Ik begon de tekeningen eens aandachtig te bekijken. Ze waren gemaakt op uiteenlopend materiaal dat toevallig voorhanden was geweest: karton, sigarettenpapier, blaadjes uit een schoolschrift, de achterkant van een boekomslag.

Mijn eerste gedachte was dat Maria mij tekeningen had gegeven van Delacroix. Maar dat kon natuurlijk niet. Ze waren wel even expressief, en inhoudelijk misschien nog wel gevarieerder.

Ze waren gemaakt met potlood, houtskool, sanguine of aquarel.

Ik speurde naar een signatuur, maar de onbekende kunstenaar hield er zeker niet van zijn naam op zijn tekeningen te zetten. Af en toe trof ik een voornaam aan. Slechts hier en daar had hij zijn voornaam erop gezet, 'Ziga'. 'Ziga' komt van Zygmunt. Maria was Poolse. Ik vermoedde dat de tekeningen van een naaste verwant waren.

Algauw kwam ik erachter wie deze hoogst interessante schilder was. Het ging om Zygmunt Waliszewski, de oudste broer van Maria. Tijdens het bewind van de mensjewieken trok hij vanuit Georgië naar Polen, woonde korte tijd in Parijs en keerde vervolgens naar Krakau terug. Daar werd hij de voorman van een heel nieuwe richting in de schilderkunst.

Schilderen was het enige waar hij van hield, het enige wat hij kende. Hij bekeek alle gebeurtenissen in het leven vanuit het standpunt van een schilder en geloofde dat alleen de kunst de wereld kon veranderen en mooier maken.

Hij was een heroïsche kunstenaar, progressief, een gerijpte en scherpzinnige meester die het uiterste van zichzelf en de anderen vroeg. Hij was bescheiden, eenvoudig, goed voor anderen. Hij was zwaar hehandicapt omdat na een ernstige aandoening aan zijn bloedvaten zijn beide benen geamputeerd moesten worden. Omdat hij niet in staat was zich voort te bewegen, was de rest van zijn leven een kwelling, maar hij verloor zijn innerlijke rust niet.

Waliszewski stierf als een echte schilder terwijl hij op de plafonds van het kasteel Wawel in Krakau fresco's aan het aanbrengen was. Elke ochtend werd hij met een lier naar een stellage onder de hoge gewelven van de zaal gehesen, waar hij de hele dag op zijn rug gelegen schilderde.

Op het laatst kon zijn uitgeputte hart zo'n inspanning niet meer aan en begaf het. Hij blies zijn laatste adem uit zonder zijn kwast los te laten.

Hij werd het idool van de jonge Poolse kunstenaars. Nooit had hij geprobeerd de schoonheid voor zijn eigen karretje te spannen of in de netten van zijn eigen theorieën te strikken. Hij had haar ontdekt en begroet, en overal waar hij haar maar aantrof voor haar gebogen.

Zijn kunstzinnige opvattingen waren ontzettend ruim. Zelfs de intolerantste, strijdbaarste en schreeuwerigste futuristen en apologeten van andere, al even luidruchtige stromingen bogen deemoedig het hoofd voor zijn talent en zuiverheid.

Ik heb veel werk van Waliszewski gezien. Het was heel expressief en getuigde - ik kan het niet anders zeggen - van een magische kwast en een magisch potlood. [...]

We lopen door het drukke oude centrum naar de Mariakerk, alwaar het altaarstuk met houtsnijwerk van Veit Stoss. Het altaarstuk vertelt het leven van Maria. Het middenpaneel is uit één stuk eikenhout, de beelden zijn van iepenhout. Dat is soepeler en dus gemakkelijker te bewerken. Enorm paneel, rijk versierd met goud. Tijdens WO II zijn de panelen door de Duitsers ontdekt in de schuilplaatsen. Uiteindelijk door de geallieerden weer ongeschonden teruggevonden.

Juist als we de kerk uit komen, klinkt trompetgeschal. Klokslag vijf uur. Gijs heeft de trompetter gezien, boven in de toren. Die, zoals Paustovski beschrijft, halverwege de melodie stopt, ter herinnering aan de trompetter die werd gedood door de Tataren tijdens een van de oorlogen.

We lopen richting een terrasje, om nog even van de zon te genieten. En van al het moois wat we vandaag weer hebben gezien. Via een groene allee lopen we richting tram. Uitbundig bloeiende rode en witte kastanjes, esdoorns.

[GZ+blz. 508 vervolg]

In Krakau vind je veel vrolijke en begaafde jonge mensen, kunstenaars, een heleboel arbeiders uit Nowa Huta, wetenschappers. We laten onze indrukken van deze stad van zeldzame schoonheid niet vergiftigen door onaangename ontmoetingen.

Laten we liever gaan wandelen door het verlaten Planty, waar tot de herfst de purperen afrikaantjes in felle kleuren bloeien, naar de arbeiderswijken waar de mensen graag een praatje maken en vriendelijk zijn, laten we binnenlopen in de Mariakerk en het altaar bewonderen van de geniale beeldhouwer en houtsnijder Veit Stoss, laten we pittige voorstellingen bijwonen in de studententheaters, laten we de sombere zalen van het Wawelkasteel binnentreden zoals een heiligdom waar beroemde gobelins zijn opgehangen uit Arras en waar in de crypte onder het altaar van de kerk twee

sarcofagen staan. Een zwarte met het stoffelijk overschot van Mickiewicz en een witte met dat van Slowacki.

Van de muur van de Wawel zie je een blauwe ruimte die laat denken aan een oude geografische kaart van de tijd dat topografen op kaarten nog steden, bruggen, molens, schepen en hier en daar aan de zijkant engeltjes afbeeldden die in een schelp bliezen om voor de zeelui een gunstige wind op te roepen.

Van de muur van de Wawel kun je de veelkleurige stroken zien van velden, in de verte bossen, de schoorstenen en de rook van Nowa Huta. In het zuiden, ergens ver boven de horizon, lijken bergen laag boven de aarde te hangen. Misschien zijn het stapelwolken of misschien is het de Tatra.

Op bepaalde uren verschijnt op de toren van de Mariakerk een trompetter die naar alle windrichtingen blaast. Maar het trompetgeschal breekt af in de helft van de melodie, ter herinnering aan de trompetter die werd gedood door de Tataren in een van de Pools-Tataarse oorlogen.

De Tataren losten een muur van zovende pijlen op de trompetter en deze stortte neer zonder zijn signaal af te maken. In Krakau zijn veel tradities bewaard gebleven. Dat is een goede eigenschap van een volk dat zijn land en zijn verleden lief heeft.

Zondag 14 mei • ochtend Częstochowa

Agnes Vernooij-Overkleeft

Wij rijden in twee uur per bus van Kielce naar Częstochowa, een van de meest bezochte bedevaartsoorden ter wereld.

Het ligt in Jasna Gore, een kloosterheuvel waarop bolwerken, kloostergebouwen en een kloosterkerk uit 1463.

Op een vroeg-barok altaar van ebbenhout en zilver, bevindt zich de beeltenis van de Zwarte Madonna.

We volgen de pelgrims naar de achterkant van het schrijn, maar niet op onze knieën.

Er bestaan vele legenden over de Zwarte Madonna, maar in feite is het een bijzonder donker gekleurde Byzantijnse icoon.

We worden rondgeleid door een in het wit geklede monnik, genaamd Roman, die al 46 jaar in het klooster woont.

Hij vertelt ons dat dit complex in Jasna Gore het belangrijkste religieuze centrum van Polen is, de spirituele hoofdstad waar jaarlijks vele duizenden pelgrims naartoe komen.

Roman leidt ons rond in het complex en toont ons de vele kunstwerken en de vele giften voor de Zwarte Madonna van zeer vooraanstaande lieden, koningen, koninginnen en heel veel mensen van naam en faam vanuit de gehele wereld.

Zeer veel gouden en zilveren sieraden, rozenkransen, kruisen, iconen, aardewerk, heel kostbaar allemaal.

We bezochten ook de voormalige drukkerij van het klooster [thans museum], ook hier veel geschenken voor de Madonna, zelfs een grote collectie muziekinstrumenten van een geheel muziekkorps.

Gijs, Netty, Greta, Veerle en Marianne

Tegen betaling wordt elk gewenst object gezegend.

Uit het boek *Verre jaren* komt volgend fragment dat Netty leest:
[VJ, blz. 39,40]

Midden in de nacht maakte grootmoeder mij wakker. Ik waste mijn gezicht met koud water boven een faience kom. Ik trilde van opwinding. Langs de vensters gleden looplantaarns, er waren schuifelende voetstappen hoorbaar, de klokken luidden.

"Vannacht," zei grootmoeder, "leest de kardinaal, dat is de pauselijke nuntius, de mis." Het was moeilijk om in het donker de weg naar de kerk te vinden.

"Houd je maar aan mij vast!", zei grootmoeder in het onverlichte voorportaal.

Op de tast gingen wij de kerk in. Ik zag geen hand voor ogen. Er brandde geen enkele kaars en nergens in de benauwende duisternis die ingebakerd lag tussen de hoge kerkmuren en vervuld was van de ademtucht van honderden mensen, viel ook maar een sprankje licht te bespeuren.

In dit ondoorgroendelijke duister hing een weezoete geur van bloemen.

Ik voelde de versleten ijzeren tegels onder mijn voeten. Ik deed een stap naar voren en stootte meteen ergens tegen aan.

"Sta stil!" fluisterde grootmoeder. "De mensen liggen met gekruiste armen op de grond geknield. Direct stap je er nog bovenop."

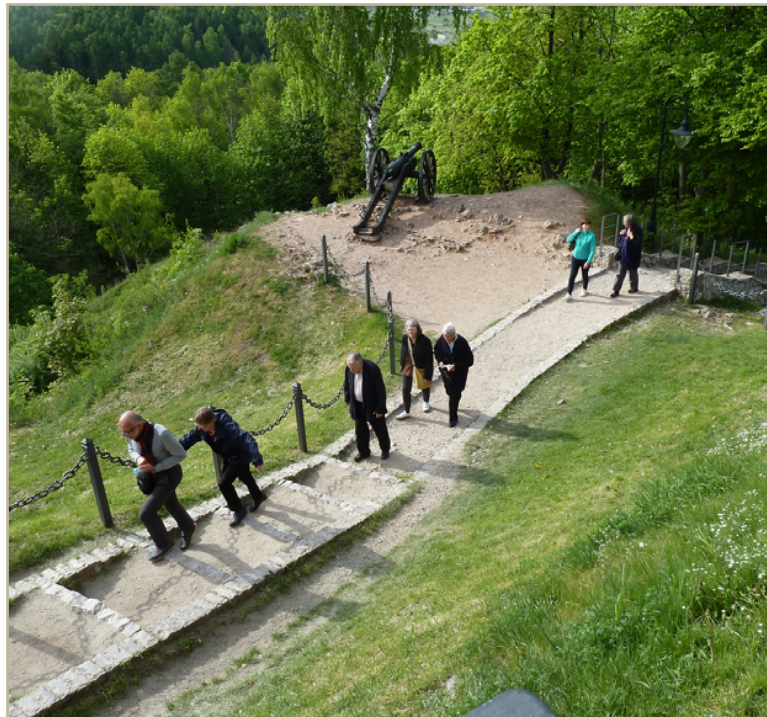
Zij begon een gebed op te zeggen en ik wachtte, mij aan haar elleboog vasthoudend. Ik was bang. De mensen die als gekruisigd op de grond laten zuchtten zacht. Een weemoedig geruis vlood door de kerk.

Plotseling barstten in deze benauwende duisternis hartverscheurende orgeltonen los die de muren deden trillen. Op hetzelfde ogenblik vlamden honderden kaarsen op. Ik schrok zo van dit verblindende licht dat ik een kreet slaakte.

Het grote gouden gordijn dat voor de icon van de Heilige Maagd van Częstochowa hing, schoof langzaam uiteen. Zes oude priesters in kanten misgewaden zaten met hun rug naar de menigte toe, voor de icon geknield. Hun armen waren hemelwaarts geheven. Alleen de magere kardinaal in een purperen soutane met een brede paarse ceintuur strak om zijn middel gesnoerd, eveneens met zijn rug naar de biddende menigte stond kaarsrecht alsof hij ingespannen luisterde naar de luwende storm van orgelklanken en het snikken van de menigte.

Ik had nog nooit zo'n theatraal en onbegrijpelijk schouwspel gezien.

Na de vrome wereld van Częstochowa en het genot van een fijne Italiaanse lunch kwamen we na ongeveer twee uur rijden met onze privé bus aan bij de grote ruïne van het Koninklijk kasteel in Chęcin. Van beneden zagen wij op een heuvel de ommuurde ruïne waar twee cilindervormige verdedigingstorens en een rechthoekige uitkijktoren bovenuit staken.

Gids Jurek voorop, vervolgens Marion, Werner, Ria en Greta, Veerle en Agnes.

Het complex dateert van eind 13de – begin 14de eeuw en werd door koning Casimir de Grote gebruikt als herberg voor de adel, plaats van rechtspraak en hechtenisplaats voor politieke gevangenen. Het kasteel werd door Zweedse troepen meermaals zwaar beschadigd in de 17de eeuw. De laatste koning verbleef er in de 18de eeuw, waar na het complex verviel tot een ruïne. Begin deze eeuw is het complex geschikt gemaakt voor toeristisch bezoek. Na een korte klim kwamen wij bij de uitkijktoren. Hier zie je een deel van ons gezelschap de trappen beklimmen.

Met de klok mee: Ria, Marianne, Jurek, Veerle, Agnes, Pieter, Werner, Marion en Greta.

Bij enkele bankjes aangekomen begon Ria een passage voor te lezen uit *Onrustige Jeugd*. [OJ, blz. 80,81]

We reden door. We waren net aan een gevaar ontkomen en misschien leek de regen ons daarom minder koud. De geur van vochtig gras dreef over de velden. Aan de horizon brak een heldere streep door. De weg liep onder hoge populieren door.

We waren bij de eerste uitlopers van de Karpaten aangeland. De regen sliette er overheen als strengen uitgeplozen touw. Langs de stenen wegkanten liep regenwater in heldere beekjes naar beneden. De steenslagweg schitterde. De natte ruggen van de bruine paarden dampten.

In de verte lag op een hoogte een minuscuul stadje, als speelgoed in een blauwe waas van wolken en regen. De wind droeg het slepend luiden van de klok naar ons over.

'Dat is dan Checin' zei de koetsier. 'Waar moet u heen? Naar het schijnwerpersbataljon of naar de artilleristen?'

'Naar de artilleristen!'

Onze kar hield stil bij een huis met een verdieping. In de voorgevel zaten geen ramen. Alleen maar een smalle deur en daarboven aan de muur een zwart crucifix.

Christus aan het kruis achtervolgde ons overal sinds we in Polen waren. Sommige van die crucifixen waren met een dusdanige anatomische nauwkeurigheid gemaakt, met inbegrip van de geronnen bloeddruppels op de met een speer doorboorde magere borstkas van Jezus, dat het gewoon afstotelijk aandeed. Romarin zei dat hij schoon genoeg had van die aan alle wegkruisingen opgehangen lijken en dat hij naar huis verlangde, naar de rivier de Sakmara waar tot op een afstand van honderd werst alleen de beboste uitlopers van de Oeral, met de erdoorheen vlietende rivier en zijn vaders imkerij te zien waren. Vader Romarin, een gepensioneerd plattelandsarts bracht zijn oude dag door op een klein landgoed aan de oevers van de Sakmara.

We werden ontvangen door officieren van de artillerie. Ze onthaalden ons op thee en stonden ons hun veldbedden af. We waren doornat. Van de thee en de warmte zakten we al gauw zalig weg. Ik viel als een blok in slaap.

Op een houten platform werden door een gezelschap van drie dames, onder muzikale begeleiding, nog enkele middeleeuwse dansen uitgevoerd. Jurek en Gerjan beklommen ook nog de hoogste verdedigingstoren van waaruit dan deze foto van het complex genomen is.

Een korte busrit bracht ons daarna naar het Grand Hotel Łysogóry in Kielce.

's Morgens vertrokken wij met de trein naar Jędrzejów en reden vervolgens een klein stukje met onze privé bus om aldaar het Przytkowski museum te bezoeken. Przytkowski was een plattelandsdokter en gepassioneerd amateur sterrenkundige. De collectie zonnewijzers die hij in zijn leven verzameld heeft, waarvan een deel door hemzelf is geconstrueerd, is de op twee na grootste in de wereld. In een kamer van het museum staan vitrinekasten met allerlei soorten zonnewijzers, op de foto zie je een verticale zonnewijzer gegraveerd op een loden plaat uit 1637. Paustovski ontmoette er in 1961 de zoon van Przytkowski en schrijft bewonderend over de collectie, hij was er vooral verbaasd over de kleine zonnewijzers die ter grootte van je handpalm zijn. De zoon liet Paustovski uit zijn bibliotheek ook het *Traktaat van Copernicus* zien. [lees in GZ blz. 507v]

Ook voor ons werd dit werk even uit de kluis gehaald en mochten wij dit boek over de omwentelingen der hemellichamen kort zien. Rechts zie je het titelblad *De revolutionibus orbium coelestium*, tweede druk van dit werk van Copernicus uitgegeven in 1566 in Bazel. Deze Poolse wetenschapper die in 2023 precies 550 jaar geleden geboren is bepaalde via vele metingen aan ons planetenstelsel dat de planeten om de zon draaien in plaats van om de aarde. Omdat hij van verschillende kanten veel weerstand verwachtte is zijn theorie pas na zijn dood gepubliceerd.

Het museum bevat naast zonnewijzers ook een grote collectie keukenobjecten, een bijzondere bibliotheek, veel oude meubels en apparaten, er hing daar aan een wand in het appartement van de dokter een oude slingertelefoon die er in 1912 geïnstalleerd werd. In de tuin achter het museum konden wij nog vele verschillende grote zonnewijzers bewonderen en op een muur een enorme geschilderde zonnewijzer. In de bus terug naar Kielce hadden wij nog een levendige discussie over het herhaaldelijke gebruik door Wim Hartog van het woord 'zonneklokken' in de vertaling van teksten van Paustovski in *Goudzand* in plaats van het gangbare woord 'zonnewijzer'.

[GZ blz. 21]

1915 - 3 januari

[...] De wagons, die verwarming hebben, moeten naar Keltsy om gewonde soldaten op te halen. Naar de zusters. Zagorskaja, Skobnikov, Romanin en ik worden met de trein meegestuurd naar Keltsy. Ik sta een tijdje met Skobnikov op het balkon van de remwagen. Uit de lage heuvels komen koude wind en regen aanzetten.

[...] Wij komen aan in Keltsy. Het stationsgebouw is er opgeblazen. Nog niet zo lang geleden is er een bom op gegooid. Weerspiegelingen van lantaarns in de plassen, wilde rukwinden. In het station zitten verweesde kinderen op de grond.

4 januari

[...] Ik ga de stad in met Katja. Een katholieke kerk met veel verguldsel en geknielde gestalten. Er staat een majestueus orgel. We gaan op de foto. Keltsy is een typisch Poolse stad.

Vanaf ons hotel, dat tegenover het station was gelegen liepen we door een klein plantsoen langs het beeld ter nagedachtenis van van de Poolse Ondergrondse Beweging [1939-1945] richting Rynek.

Jurek liep op het marktplein alle richtingen uit op zoek naar het restaurant waar we de lunch zouden gebruiken. Het bleek uiteindelijk dat we in de kantine van het Neoclassicistische stadhuis van Kielce werden verwacht. Een heel aparte ervaring was dat.

We wandelden via het bisschoppelijk paleis naar de kathedraal, of de katholieke kerk met veel verguldsel en een majestueuse orgel. Zoals de meeste belangrijke kerken en kathedralen in Polen werd ook deze kerk volledig gerestaureerd en het bladgoud fonkelde. Allemaal ter ere van Paus Johannes Paulus II die tijdens zijn pontificaat zijn geboorteland meermaals bezocht.

Jurek wilde ons nog langs de kasteelheuvel naar het park met het meer leiden, maar één na één haakten de reizigers af. Donkere onweerswolken hingen inmiddels onheilspellend boven onze hoofden.

Hij probeerde ons nog te verleiden met wat geschiedkundige informatie over Andrzej Tadeusz Bonawentura Kościuszko, een Pools-Litouwse militaire ingenieur en staatsman die, als goede vriend van president Thomas Jefferson, nog had gestreden tijdens de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog, maar zijn uitleg hield ons niet bij de les.

Het begon te druppelen en al snel viel de regen met bakken uit de lucht. Iedereen haastte zich zo snel mogelijk naar het hotel.

In 1996 en 2003 deed ik veldbiologisch onderzoek in een klein dorpje in het noordoosten van Polen, niet ver van de grens met Litouwen en Wit-Rusland, het laatste nog niet zo beladen als nu. En niet alleen om Paustovski, was ik ook daarom zeer benieuwd hoe Polen er nu bij zou liggen.

Maar vandaag dus van Kielce via het kerkje op de heuvel net buiten Zagnańsk, op weg naar Lublin. Vanwege het mooie weer nu [20° C] en de verwachting voor slechter weer morgen, werd besloten het programma van morgen naar vandaag te verplaatsen. In de bus geeft onze gids Jurek een explicatie over de situatie waarin we Paustovski hier in Polen aantreffen.

Na eerdere delingen van Polen in 1772, 1793 en 1795, het Congres van Wenen in 1815 waarbij Polen verdeeld blijft tussen Rusland [met de tsaar als koning van Polen], Pruisen en Oostenrijk, komt Polen in januari 1863 in opstand tegen het Russische keizerrijk. Deze opstand wordt gruwelijk neergeslagen, en heeft veel impact. Ieder is in rouw; de oma van Paustovski draagt rond 1900 nog steeds zwarte kleding en agaat.

Hier, in dit kerkje zag Paustovski tijdens de 1ste WO in 1916 de vaandels van de Poolse Opstand.

Ondertussen komen we vanuit Lublin terecht in een meer rurale omgeving. De bus stopt aan de weg en we naderen het kerkje in Zagnańsk te voet via een gazon dat wit is van de madeliefjes, met verstrooide primula's, met diverse soorten ereprijs, muizenoor, margrietten in knop en het geel van paardenbloemen. Houtduiven en Turkse tortelduiven laten zich horen.

Netty leest voor:

[GZ blz. 505-506]

In 1916, tijdens de Eerste Wereldoorlog, hield de eenheid waarvan ik hospitaalsoldaat was op een keer halt om te overnachten in Zagnansk bij Kielce. Het was winter en het gehucht was omringd door met een dunne laag sneeuw beklede bergen.

Toen ik 's ochtends naar buiten kwam om me op het erf te wassen, zag ik in de verte in de bergen een dorpskerk staan. Ik wilde daar graag eens een kijkje nemen.

Gelukkig moesten wij nog een paar dagen langer in Zagnansk blijven wachten. Ik begon in de richting van de kerk te lopen, langs de smalle kronkelende weg de bergen in.

Meestal onthouden wij alleen de belangrijkste gebeurtenissen. Maar in deze periode van mijn leven waarin ik voortdurend bezig ben herinneringen uit mijn geheugen op te diepen, merk ik dat sommige omstandigheden die van buitenaf bezien niet opmerkelijk zijn en niet eens gebeurtenissen genoemd mogen worden, toch ook in het bewustzijn een lang spoor achterlaten en in zekere mate bijdragen tot het innerlijk proces dat 'menswording' wordt genoemd.

De simpele winterse dag die ik beschrijf bleek voor mij zo'n functie te hebben. Op die dag kwam de constante stroom van zware en gehaaste dagen tot stilstand, en ik kreeg de kans om eindelijk alleen te zijn en tot mijzelf te komen.

De kerk stond boven op de berg, ver van de bewoonde wereld. Volgens mij was er hoogstens ruimte voor vijftien personen. Er lagen grote sneeuwhoppen omheen en de deur was stevig dichtgespijkerd.

Ik liep om de kerk heen. De bevroren bladeren knerpten onder mijn voeten, de sneeuw dwarrelde traag in een rondedans neer en vlijde zich op de stenen bank voor de ingang, op de grafplaat van een onbekende en op heel de weidse, winterse verte.

In de deur van de kerk ontdekte ik een klein raampje. Toen ik door het kapotte glas naar binnen keek, zag ik een paar oude kerkbanken, een altaar, een uit hout gesneden, gebarsten Christus die zijn hoofd met de doornenkroon erop machteloos liet hangen,

https://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_Polen

https://nl.wikipedia.org/wiki/Januariopstand_Rusland

en bij de muur achter het altaar een aantal oude vaandels met de afbeelding van een zwart kruis en van net zo'n doornenkroon als op het hoofd van Christus.

Ik zwierf nog wat rond in de buurt van de kerk, ging op de bank zitten, leunde achterover, sloeg de kraag van de uniformjas omhoog en zonk weg in een sluimertoestand..

Het is een mooie kerk in een beboste omgeving, maar zeker niet meer de oude die Paustovski zag in 1915. De kerk wordt nu opnieuw gerestaureerd; mannen zijn bezig met moderne voorzieningen. Maar we zien boven de ingang MCMVI, een oude deur met een naïeve zwaan, en Ria fotografeert een ijzeren kruis uit 1833. De vaandels waren al lang verdwenen, maar bij vertrek zien we wel het spoor.

Dan op weg naar Skarżysko-Kamienna. Tenslotte kan de bus niet verder op het pad en moeten we te voet verder naar de spoorbrug.

Maar eerst leest Netty weer voor, de kerk van Skarżysko op de achtergrond:
[OJ blz. 71,72]

Zo was het ook in Skarżysko, waar op honderd pas afstand van het grote stationsgebouw de leeuweriken kwinkeleerden en een smalle verharde weg zich in de golvende velden verloor.

Niet ver van het station stond midden in de velden het stenen gevaarte van een half afgemaakte kerk. Wie had het in zijn hoofd gehaald op deze uitgestorven plaats een kerk neer te zetten? Niemand die daar antwoord op wist te geven.

Binnen in de lege kerk schoten pijlsnel gierzwaluwen heen en weer. Een stenen trap zonder leuning voerde naar het koor. Op de trap groeide gras dat ruiste in de wind.

Toen ik in mijn operatierijtuig klaar was met opruimen, nam ik een boek van Rabindranath Tagore en ging naar de kerk. Op een maar half afgemetselde muur hoog boven de velden gezeten, begon ik te lezen. Zoals dat soms gebeurt verdrongen mijn eigen gedachten al gauw die van Rabindranath Tagore en ik vond het allemaal uitstekend zo.

Kinderen van Poolse spoorweglieden waren in ganzepas achter mij aangelopen. Ze werden op de voet gevolgd door een stelletje honden en weldra was de kerk één grote kinderspeelplaats.

't Waren stille kinderen, een beetje geïntimideerd zelfs, met een heel opmerkelijke blik. Diep in hun ogen lag steeds een glimlach vol vertrouwen gereed.

Gerjan, Netty, Pieter

Lithospermum arvense

Dankzij de drooggevallen spoorloot kunnen we die oversteken en lopen we over het schouwpad naar de spoorbrug over de Kamienna ['Het is niet meer de oude', zegt een tegemoetkomende wandelaar]. We zien een mooie ruderaale vegetatie op het ballastbed van het spoor: witte dovenetel, robertskruid, hop, grote brandnetel, stinkende gouwe, hazenpootje, enz., maar ook met kleine witte bloempjes, ruw parelzaad [*Lithospermum arvense*], een soort bij ons bedreigd en beschermd, en die ik nog nimmer zag! Even later passeert daadwerkelijk een goederentrein. Via Skarżysko zelf gaan we verder richting Lublin.

We houden even halt voor het station van Radom voor een kort fragment, Ria leest uit:

[GZ blz.22]

1915 6 januari - Gewonden in de trein laden. Kar na kar komt aangereden. Ik dien als brancardier. Officieren lopen te controleren. Er melden zich voortdurend zwaar zieke soldaten. Het is nog een heel gewurm met de lijkzakken. Dan vertrekken wij. Bij mij zijn voorlopig geen gewonden bezorgd. Ik zie losgerukte rails, opgeblazen bruggen, een bos tegen de bergen...heel mooi, een kapot rangeerspation, een koude heldere zonsondergang die de beschadigde gebouwen liefkoost, berkenstammetjes. Er komt een blij en licht gevoel in mij op.

Het plaatsje Radom. In mijn wagon zijn zes lijdens aan een geslachtsziekte ondergebracht. Buiten is het heel koud en in de warmgestookte wagon hangt een scherpe, weezinwekkende geur.

We zien onderweg veel verspreide bewoning met nieuwe huizen. Maar ook bossen van den en berk op zandgrond, afgewisseld met landbouwpercelen, soms tamelijk smal. Populieren bij de beek, vol maretakken. De landbouwpercelen zijn soms nog kaal, met aardappels [aangeearde ruggetjes], aardbeien [met stro], bessen, boomkwekerijen, rogge, fruit [plastic kassen]. Kortom de wat intensievere land- en tuinbouw, en geen braakliggende velden zoals we die van vroeger kenden.

Hoe meer we Lublin naderen hoe vlakker het land. We steken een vloedvlakte over van de Wisła. We rijden een groen Lublin binnen omzoomd met blauw-paars bloeiende Anna Paulowna bomen [*Paulownia tomentosa*] – die van Koning Willem II.

We lunchen met lekkere 'pierogi' in Chaja ['karcma regionalna'], ijs en espresso, lekkere Poolse wijn erbij en hopbellen [de vrouwelijke planten dus] aan het plafond.

In de namiddag maken we nog een lange rit voor een wandeling langs de oevers van de

Wieprz. Als we uitstappen in het dorpje Zawieprzyce horen we gelijk de onregelmatige zang van de noordse nachtegaal die we nog kennen van aan de Oka in Taroesa [2019]. We gaan via het hooggelegen park van het voormalige paleis naar de St. George's Kapel Antoni Padewski, met uitzicht over de vloedvlakte en we dalen af naar de rivier. Maar voordat we daar aankomen en afdalen naar de rivier, leest Netty voor.
[OJ blz. 90]

Op eerste paasdag liep ik met Lolja en Romanin een heel eind buiten de stad tot de oevers van de Wieprz. Helder stroomde de rivier tussen tarwevelden door. Het riet werd als een zwarte muur in het diepe water weerspiegeld. Boven het riet schoten kleine meeuwen heen en weer. Het was fijn zo langs de verharde landweg door een onbekend land te lopen, zonder te weten waar die omheen voerde.

Veldbloemen stonden wiegend aan weerszijden. Voor onze ogen baarde de hemelschoot sneeuw witte hellingen van wolken. En niemand – noch toen aan de Wieprz, noch later in de loop van mijn verdere leven – heeft me kunnen verklaren waar zo nu en dan die plotselinge opwellingen van geluk vandaan komen, op zo'n ogenblik dat er niets bijzonders gebeurt.

Ik was toen innig gelukkig.

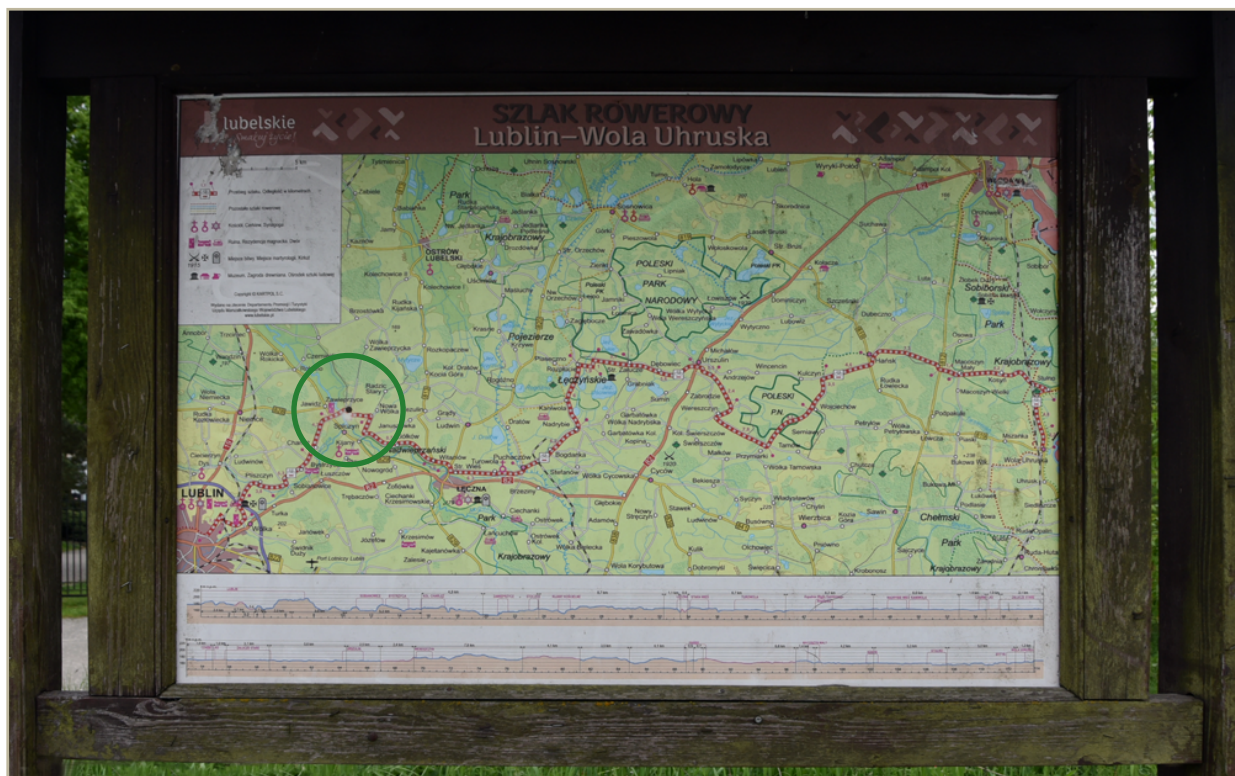
Er wordt gerestaureerd maar bij de ruïne vind ik in deze rommelhoek scherpkruid [*Asperugo procumbens*] met donkerpaarse bloempjes. Ook dit is een soort die ik niet eerder zag en die in Nederland [nog] maar in één gebied voorkomt.

Dan komen we bij de Wieprz en via de buitenbocht komen we ook in een wat hoger deel met struweel [o.a. els, meidoorn, vogelkers, kardinaalsmuts, appel en vederesdoorn – een hier genaturaliseerde exoot uit Noord-Amerika]. In de winter zal het gebied overstromen [denk ook aan ijsgang]. Een deel van de Wieprz is Natura2000-gebied; een Europese beschermde status die bij ons tot veel problemen leidt. Hier zijn we overigens niet in het meest bijzondere deel, van dat laatste getuigt Paustovski met "grote purperrode distels" [*Cirsium rivulare*] [OJ blz. 91 *Grote purperrode distels dienden als kaarsenhouders.*]. Wel zien wij matig soortenrijke graslanden van grote vossenstaart.

Ondertussen horen wij op afstand een volumineus, verdragend geluid dat in eerste instantie aan het 'hoempen' van de roerdomp doet denken [die we zagen op een wandkleed in kasteel Wawel op 13 mei; GZ blz. 500]. Daarna denken we dat het padden zijn die roepen. Volgens een geraadpleegde expert zijn het waarschijnlijk roodbuikvuurpadden, een oostelijke soort die bij ons niet voorkomt. De "kleine meeuwen" [OJ blz. 90 *Boven het riet schoten kleine meeuwen heen en weer.*] zien we pas over twee dagen bij Kazimierz Dolny boven de Wisła.

Muggen joegen de meesten van ons vrij snel weer terug naar onze bus.

Addenda

Bij de Wieprz is het de noordse nachtegaal wel teverstaan, en niet onze nachtegaal. Als populaties van een soort min of meer van elkaar geïsoleerd raken, bijvoorbeeld door afstand, en daardoor anders gaan zingen, verstaan ze elkaar niet meer, en worden ze tenslotte afzonderlijke soorten. Bij de bonte kraaien o.a. met jong bij het station in Warschau op onze laatste dag, is dat proces nog niet zover. Zij kunnen nog met onze zwarte kraaien kruisen, en zijn daarom ondersoorten. Bij de kauftjes in de Saksische tuin in Lublin, en de kauftjes bij ons, speelt ook zoiets.

We zagen vandaag enkele bij ons zeldzame plantensoorten. Ook hier speelt de afstand tussen ons en Polen een rol bij de mate van voorkomen. Maar tevens is de achteruitgang van deze ruderaal plantensoorten bij ons gelegen in onze veel te intensieve landbouw en overdreven nette omgeving.

Na het diner in Lublin komen we aan de bar van het hotel Campanile kassenbouwers uit Aalsmeer tegen die hier bij een Poolse opdrachtgever aan het werk zijn. In Nederland ontwikkelden ze innovatieve energieneutrale kassen.

Netty leest aan het ontbijt. [OJ blz. 87]

Ik weet niet meer op wat voor dag we in de vroege ochtend in Lublin aankwamen. Daar stonden drie lege hospitaaltreinen op ons te wachten.

Ze pikten onze gewonden op en reden hen naar Rusland terwijl wij in Lublin achterbleven. We kregen drie dagen verlof.

Ik liep langs de spoorbanen naar de waterpomp en waste me langdurig onder de krachtige schuimende straal. Dat het zo lang duurde kwam ook omdat ik tijdens het wassen half stond te slapen. Een vluchtige slaap, vervuld van een geur van water en zeep van Marseille.

Daarna verkleedde ik me en liep het station uit. Ernaast rees een muur van siringen op. In de perken lieten bloemen in paarse en witte jurkjes, net bedrukt katoen, hun kopjes hangen.

Ik ging op een houten bank zitten, leunde lekker achterover en keek langzaam wegdommelend naar de stad die vlakbij tegen een hoge groene heuvel midden tussen de velden lag te baden in het zonlicht.

Aan de smetteloos blauwe hemel schitterde de zon. De zilveren klank van klokken uit de stad. Het was die dag Goede Vrijdag.

Ik viel in slaap. Het zonlicht kaatste in mijn ogen, maar ik voelde het niet want ik zat met mijn gezicht in de schaduw van een parasol. Een oud baasje met een vergeeld, gesteven boordje was naast me op de bank komen zitten, had zijn parasol opgestoken en hield hem zo dat ik geen last meer van het licht had.

Hoe lang ik zo gezeten heb, weet ik niet. Ik werd wakker toen de zon al tamelijk hoog aan de hemel stond.

We vertrekken met lichte regen in onze bus naar Muzeum Narodowe w Lublinie. Onderweg in de stad zien we weer overal fietsen en elektrische steps voor algemeen gebruik. Het museum is gehuisvest in een kasteel gelegen aan het mooi ovaalvormig plein.

In het kasteel bevindt zich een prachtige Byzantijnse kapel. De kapel bestond al in 1326 en is een van de oudste middeleeuwse monumenten.

[GZ+, blz. 499]

Voor we uit Lublin weggingen gingen we naar het slot, maar dat bleek gesloten. Je kon enkel de oude kapel bezoeken met haar verweerde Byzantijnse muurschilderingen. De trap naar de kapel is uitgehouwen in de dikke koude vestingmuur. De treden van de trap zijn bijna een halve meter hoog. Naar boven gaan en afdalen via die trap was zwaar. De Byzantijnse stijl is uit goud gegoten, somber, gestold, als soutanes van pastoors die rechtop blijven staan als een doos. Hij leek mij steeds de incarnatie van onmenselijkheid en wreedheid. De Byzantijnse weelde doet het hoofd naar de aarde buigen. Hij drukt op je als een ijzeren kroon. Hij is ontstaan door machtswellust en trots.

De zon was verbannen uit het land van Byzantium. Niet alleen de zon maar ook de vreugde, het spel van het verstand, de lichamelijke schoonheid – alles waar de vrije geest van de kunstenaar zich in verheugt.

Naast de collectie barokschilderijen zijn er collecties met moderne kunst, Europese kunst, decoratieve kunst uit de 16de tot de 20ste eeuw, socialistisch realisme, en uiteraard een archeologische afdeling. Een prachtige en indrukwekkende tentoonstelling met als titel *Legiony i wojna 1918-1920* met foto's en voorwerpen uit de 1ste en 2de wereldoorlog maakt veel indruk omdat deze juist aansluit en verbeeldt wat Paustovski hier in Polen aan den lijve ondervond.

www.andrzejwroblewski.pl

Als tijdelijke tentoonstelling is er werk van Andrzej Wróblewski [1927-1957]. De zalen zijn erg mooi ingericht. Bijzonder voor ons is dat je bij binnenkomst in elke zaal je toegangsbewijs moet tonen.

Een van de beeldmerken van het museum is de Oost-Indische kers die ook bij Paustovski vaak opduikt [OJ blz. 88 ..., waar iemands laatste vreugde een perk van Oost-Indische kers is of een doosje zelfgedraaide sigaretten van geurige Krimtabak.]. Ook de gierzwaluw werd gehoord en gezien [OJ blz. 88 Dan keek je omhoog en zag je hoe de zwaluwen over de daken scheerden.].

Om 12 uur gaan we met onze bus naar de Saksische tuin [Ogród Saski] uit het begin van de 19de eeuw. Veilig onder de paraplu van Marion leest Netty voor uit *Onrustige jeugd*. [OJ blz. 88-89].

In de Saksische tuin studeerde een blaasorkest operamelodieën in. De klanken droegen ver door de over de stad liggende stilte. Ergens in een steegje dat tussen de schuttingen met hun smalle poortjes naar de rivier afdaalde, kon je zomaar van verre een bekende melodie horen "Hij is ver weg, mijn bruidegom, in verre vreemde landen."

Boven de poortjes hingen smeedijzeren lantaarns. De seringenstruiken hingen zwaar over de schuttingen. En van 's ochtends tot 's avonds klonk voortdurend kloggelui.

Met miezerige regen maken we een wandeling door het grote park. In plaats van het geluid van een blaasorkest dat Paustovski in het park hoorde, horen wij het geluid van elektrische onkruidverdelgers. Op de plek van het blaasorkest staat nu een modern podium dat klaargemaakt wordt voor een manifestatie. Leerlingen krijgen in het park hun eerste lessen landmeten.

We zien ook dat ze hier bij nieuwbouw zuiniger met de bestaande grote bomen zijn dan bij ons.

Lopend gaan we naar ons hotel en van daaruit met onze bus naar het restaurant 'Sielsko & Aniesko', gelegen op het plein achter het Tribunaal, voor onze lunch.

We krijgen aardappelpannenkoekjes 'placki ziemnaczane' en als nagerecht appel met vla met kruimel van koekjes, of worteltaart. Voor op het brood staat er reuzel op tafel.

Na de lunch maken we met een gids in de stromende regen een stadswandeling. Hij leidt ons eerst via een achterafpleintje naar een muurschildering [naar een historisch voorbeeld] dat aanschouwelijk het oude Lublin toont ["Waarom gaan de andere gidsen hier nooit naar toe?"].

Lublin kreeg in 1317 stadsrechten. Om de stad te beschermen kreeg Lublin in 1341 verdedigingswerken zoals stadswallen en een slot. Tijdens de Zweedse oorlog werd de stad verwoest en daarna opnieuw opgebouwd; met het stadhuis in de typische renaissancestijl van Lublin en latere 'maniërisme' stijl. Gebouwen werden opgenomen als muur rond de stad [vgl. Muurhuizen in Amersfoort].

De Bernardijnenkerk werd na brand weer opgebouwd in barokstijl. Deze kerk wordt nu gerenoveerd en we kunnen er niet in. Daarom een kort fragment:

[OJ blz. 89]

We gingen naar de paasnachtdienst in de Bernardijnenkerk. Alles was er even teatraal: de kanten misdienaartjes, de bergen siringen aan de voeten van het in hemelsblauw brokaat gehulde houten kindeke Jezus, de grijze pastoors die zeurderig Latijnse gezangen zongen, het dreunen van het orgel. In de ogen van de vrouwen stond slechts één ding te lezen: het bezeten wachten op een wonder.

We lopen verder langs de kathedraal van Johannes de Doper waar ons een grote drukte opvalt. We gaan even binnen en zien een fotograaf in actie. Eerste communicantjes en hun familie poseren voor de traditionele foto.

Berdardijnenkerk

We komen in een straat bij een apart huis dat ter nagedachtenis aan de kunstenaar Andrzej Kot ["kat"] is gedecoreerd met de oude 'sgraffito' techniek.

Maniërisme in Lublin

Onze plaatselijke gids bij de makette van de abdij van de Dominicanen, op de bodemplaat uitleg in Brailleschrift.

De Joden vormden een eigen wijk buiten de stadsmuren. In de jaren tussen de twee wereldoorlogen was bijna 40 procent van de bevolking Joods; ongeveer 34.000 mensen. Slechts 230 Joden overleefden de oorlog. Majdanek is vlakbij. Nu is er op de grens tussen de binnenstad en het getto een altijd brandende lamp.

Foto's Pieter Slim.

Donderdag 18 mei Kazimierz [Dolny] • Boottocht op de Wisła

Pieter Slim

Met een busrit van een uur zijn we in Kazimierz Dolny; een plaatsje aan de rivier de Wisła [Vistula] met monumenten in opnieuw de typische renaissancestijl van Lublin – en 'maniëristische' – stijl. In vroegere tijden woonden er een paar duizend Joden. In de 19de eeuw werd Kazimierz ontdekt door Warschause intellectuelen. Nu heeft het zo'n 2600 inwoners. En in 1961 adviseert Iwaszkiewicz [zie vrijdag 19 mei] Konstantin Paustovski: [GZ blz. 499 *Op een keer, wij waren toen nog in Warschau, had Iwaszkiewicz onze route door Polen met ons doorgenomen en na een korte denkpauze gezegd: 'Jullie mogen Kazimierz vooral niet missen, prawda? Dit is een betoverend en minuscuul stadje.'*]

Onderweg in de stromende regen en met grijze luchten over de grote snelweg in een vlak tot glooiend landschap: nog steeds met koolzaad, verspreide bebouwing, graan, bessenteelt, boomkwekerijen, plastic kassen voor frambozen, en erg veel geluidsdempende schermen langs de weg. Soms steken we een beekje over met beekbegeleidend wilgenbos, enkele wijers en aardbeienteelt.

Naarmate we vorderen wordt het landschap kleinschaliger en ruraler. We gaan omhoog langs een riviertje, omzoomd door populieren met maretakken, met rondom beboste heuvels, en komen tenslotte aan bij de Wisła.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Dolny

Omdat het blijft regenen en onze gids Jurek bootkaartjes moet regelen bij de boten op de rivier, blijven we in de bus op de parkeerplaats, en leest Ria een schokkende passage voor uit *De kleine ridder*.

[OJ blz. 134-136]

's Avonds bereikten we eindelijk het gehucht Wysznicza waar Romanins detachement gestationeerd was. De geel-zwarte vlag van de etappecommandant hing boven een planken huis. Het door de karren en het vee opgewerfelde stof hing als een droge mist in de lucht en zakte traag naar beneden.

Oude joden met banden om hun arm waaraan je kon zien dat ze van de militie waren, renden van huis tot huis en dreven de bevolking bijeen om buiten de bebouwde kom loopgraven te maken. In de verte klonk voortdurend een dof gedreun. Daar was een artillerieduel aan de gang.

Er heerste een onbestemde opwindning, een zwoelte, een wanorde. Op het dorpsplein brandden tientallen vuren.

Eromheen, bij hun wagens, de paarden uitgespannen, zaten of lagen gevluichte Poolse boeren, zo goed en zo kwaad als het ging. Doodvermoeide vrouwen zaten blootshoofds met brullende, blauw aanlopende zuigelingen op hun arm. Honden blaften. Voerlieden baanden zich tierend een weg door dit mensengewemel. Ze deelden daarbij rake klappen uit met hun zweep en schampten met de wielen van hun kar de op hopen liggende boerenplunje, zodat geborduurde handdoeken, sjaals en hemden, in de spaken verstrikt werden meegesleept. De vrouwen gristen deze spullen, vol teer en straatvuil, kapot en gescheurd, weer onder de wielen vandaan en liepen ermee terug naar de vuren.

Oude jodinnen met rossige pruiken sleepten allerlei oude rommel – veren bedden, vaatwerk, oude naaimachines, groen uitgeslagen koperen bekkens en knoopten alles in lakens en dekens. Maar een kar of een wagen waar dit huisraad opgeladen had kunnen worden, kon ik nergens ontdekken.

Romanins detachement was aan de rand van het plaatsje in een oude herberg gelegd. De grond eromheen was vertrapt en boven vuren hingen aan treeften vier enorme gietijzeren ketels.

Soldaten waren er druk in de weer. Romarin stond er ook bij. Ik hoorde hem naar een officier wiens haar grijs zag van het stof 'De duivel hale je!' roepen. Toen hij Gronski en mij zag, wuifde hij eens naar ons en richtte zich weer tot de officier: 'Om het half uur gaat er een koe kapot en gooit u die ergens langs de kant van de weg. Waarom doet u dan zo kniertig?'

'Er is een officieel stuk nodig,' antwoordde de officier verveeld. 'Wij moeten voor iedere koe die het loodje legt een officieel stuk hebben. Moet ik me soms voor uw plezier voor de militaire rechtbank laten slepen?'

'Verdomme, dan maken we zo'n officieel stuk', zei Romarin, pakte de officier bij zijn arm en nam hem mee naar de herberg. Hij keek om, glimlachte naar mij en riep: 'Ik kom zo! Moet alleen nog even dit zaakje met deze veedrijver afhandelen!'

Wij liepen ook de herberg in. Het was er leeg en er hing een lucht van koude rook. Bij deze verschijning stoven langs de muren hele horden kakkerlakken alle kanten uit.

'Eerst een sigaret,' zei Gronski, 'en dan kunt u meteen aan de gang. U ziet hoe het er hier aan toegaat. Ik zal eens even kijken of ik die koeienveldheer kan vermurwen.'

Ik ging op een gammele bank zitten, stak een sigaret op en luisterde scherp.

Buiten zanikten huilende vrouwen de soldaten aan hun hoofd, het vee loeide wanhopig en in de verte donderde almaar vaker het geschut.

Na iedere dreun sijpelde uit een kiertje in het plafond een heel fijn straaltje zand precies op een korst roggebrood die op tafel lag.

Ik schoof het brood opzij.

Achter het tussenschot werd nu driestemmig tekeergegaan; Romarin schetterde, de officier bekvechtte verveeld terug en de zangerige tenor van Gronski klonk er opgewonden tussendoor.

'Geeft u mij nou twee koeien, hier heeft u uw stuk!' riep Romarin. 'En daarmee basta! Ik heb niks om die mensen te eten te geven. Het zijn mensen! De kinderen sterven als vliegen en u moet een keurig geschreven document hebben! Schaamt u zich niet, meneer de eerste luitenant?'

En toen werd het stil aan de andere kant. Romarin kwam naar mij toe.

'Prachtig!' zei hij met schor geschreeuwde stem en we omhelsden elkaar. 'Precies op het goede moment! Ik heb die sukkel maar net aan zover gekregen. Twee koeien hebben wij bij hem losgekregen. Laat een paar hospikken u maar helpen. Van die koeien moet er één meteen geslacht en in stukken gesneden worden en dan regelrecht de ketel in. Er is geen tijd om te wachten tot het vlees bestorven is. De vluchtelingen hebben al in geen twee dagen meer gegeten.'

Romarin tilde het vieze gordijn voor het raam op en wierp een blik over de weide.

'Wat er hier niet allemaal gebeurt,' zei hij. 'Ik heb denk ik al vijf dagen niet meer geslapen. Ach kom, onzin. Ga maar aan de slag, we vinden later wel wat tijd om te kletsen.'

Al had Gronski me onderweg wel verteld dat sinds Polen van zijn grondvesten geschoven was en voor de oorlog begon weg te vluchten, een aantal hospitaaldetachementen, onder andere het onze, belast was met revitailleren en geneeskundig verzorgen van de vluchtelingen, ik had er geen flauwe notie van wat dat eigenlijk inhield.

'Vraag niemand ergens naar,' zei Romain. 'Handel zoals u 't nodig vindt. Uw fijngevoeligheid kunt u wel overboord gooien. Anders draait 't nergens op uit en dan komt die fijngevoeligheid u nog op een stuk of tien mensenlevens te staan.'

Romarin gaf mij twee hospikken mee. Op de binnenplaats van de herberg werd, bij het schijnsel van een vuur, de magere koe geslacht. De iele, dorre hoorns boorden zich in de aarde. Het bloed bleef in plasjes staan en wilde maar niet wegzakken in het stof.

Vervolgens sneden wij met z'n drieën de koe in stukken. De opgestroopte mouwen van mijn nieuwe jasje werden nat van het bloed. Wij sneden het vlees in stukken en hingen het aan het hek om het tenminste iets te laten besterven.

Het stof werd steeds dichter. De vuren laaiden met oranjeachtige schijn. De ruiten begonnen in hun oude sponningen te rammelen en heel de oude herberg stond te zwaaien en te schudden.

Gronski kwam de binnenplaats op.

'Vaarwel mijn zoon!' zei hij terwijl hij mij aan mijn met bloed besmeurde mouwen naar zich toe trok en mij kustte. 'Ik moet naar het derde detachement, 't gaat daar niet goed.'

'Wat is dat voor gedreun?' vroeg ik 'Weer konvooiën?'

'Dat zijn geen konvooiën,' zei Gronski. 'Dat is artillerie die zich terugtrekt. Nou, vaarwel! Moge God u behoeden. Vergeet niet te eten. Dat is gevaarlijk, mijn kind.'

Hij omhelsde mij nogmaals, draaide zich om en verliet de binnenplaats. Zoals hij daar liep, met zijn hoofd in zijn nek, was het alsof hij een juk op zijn schouders droeg.

Wij deden het vlees in de ketels. Op de brij vormde zich een vuilgrijze laag schuim. Dit werd er met grote schuimspanen afgescheept en op de grond gegooid. Naar elkaar grommend likten magere honden de vette grond schoon.

Halverwege de nacht was de soep gaar en begonnen wij met het uitdelen aan de vluchtelingen. Honderden trillende handen reikten met kroezen, oude borden, koppen en kommen naar de hospitaalsoldaten. De vrouwen probeerden hun handen te kussen als ze hun portie gekregen hadden.

Uit de menigte steeg een huilen op dat leek uit lachen – maar misschien was dit echt wel het lachen van uitgehongerde mensen die de geur van lekker warm rundvlees in hun neus kregen. Ze slobberden de soep ter plaatse op, hun mond brandend en steunend van genoegen.

Hoewel de rivier ook hier is begrensd door dijken, is zij zeker voor onze begrippen een 'wilde', nagenoeg natuurlijke rivier met veel nevengeulen, allerlei nu drooggevallen zandbanken, schaars begroeid of indien wat hoger gelegen, met rivierbegeleidende oobossen. Net als bij de Wieprz is de Wisła deels Natura2000-gebied. Tegenwoordig is de rivier ondiep en kent weinig scheepvaart.

Als het wat droger wordt, lopen we alvast over het pad op de kruin van de dijk met weelderige soortenarme vegetatie, richting aangemeerde rondvaartboten.

Maar dan zien we gelijk de door Paustovski bij de Wieprz [OJ blz. 90] beloofde "kleine meeuwen" [*malenkië tsjaiki*]. Dat maakte nieuwsgierig, en ik bedacht bij voorbaat dat het iets bijzonders zou kunnen zijn, maar dat is niet zo. Het zijn kokmeeuwen zoals die van ons, die hier op de oever van een zandbank een kolonie hebben. Maar Gijs, als etser een goede waarnemer, wijst ook nog op enkele sterns, verder van de boot vandaan. Op de boot vindt ieder een plek beneden- of bovendeks. Er is een mevrouw die aan een barretje koffie e.d. verkoopt. We zijn in het vrolijke gezelschap van een groep van wel 50 kinderen van verschillende leeftijd, ieder met een groene Halsdoek. Een van begeleidsters spreekt Engels en vertelt dat het op deze Hemelvaartsdag een uitje van de 'Kindergarten' betreft.

We varen stroomopwaarts en zien vliegensvlugge kleine vogeltjes boven het water vliegen. Al snel snappen we dat het op insecten jagende zwaluwen zijn [oeverzwaluwen: 'warrig' vliegend, klein, bruin; huiszwaluwen: witte stuit; boerenzwaluwen: sierlijker, groter]; de eerste ongetwijfeld broedend in de steilrand van een buitenbocht van de Wisła.

Retour stroomafwaarts gaat deze prachtige boottocht wat vlugger, passeren we een pont met Nederlandse connotaties, en bereiken na een mooie wandeling ons restaurant.

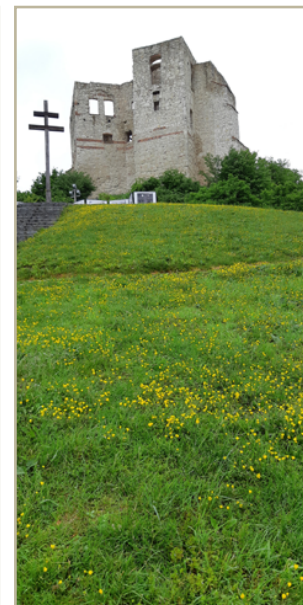
Bajgiel reist met Joodse emigranten uit Polen naar Amerika en wordt daar bagel.

We zijn voor de lunch in het Joodse Restauracja 'Bajgiel' van Joanna Lenkiewicz-Kozłowska met prachtig en heerlijk eten: een maaltijdsalade [er wordt navraag gedaan naar de receptuur van de dressing; deze wordt verstrekt], een heerlijk Joods nagerecht, en heerlijke witte wijn [bloemig - vgl. vlierbloesem, geurig, licht]. De maaltijd is niet erg uitgebreid, maar duurt wel langer dan je zou denken, maar het socializen neemt ook tijd. De inrichting is [wat] Joods en de achtergrondmuziek [zang, instrumenteel] is dat ook. Vanuit het raam hebben we uitzicht op de aangrenzende synagoge uit de 2de helft van de 18de eeuw [nu een winkeltje]. Een gedenkschrift op de muur herinnert aan de 3000 door de nazi-bezetter vermoorde Joodse inwoners.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Synagoga_w_Kazimierzu_Dolnym

Met Gerjan raak ik wat achter bij de groep en hebben we vanaf het oude kerkhof een prachtig uitzicht op het stadje en de rivier. Omgekeerd naar de ruïne van het kasteel ziet het geel van de knolboterbloemen [en later zal het blauw zijn van de veldsalie]. De stichting van stad en kasteel wordt toegeschreven aan Casimir de Grote [Kazimierz III Wielki] en waarvan wordt gezegd dat hij een "Polen van hout aantrof en een Polen van steen achterliet".

In een plantsoentje zie ik opnieuw het scherpkruid van eergisteren.

Het weer is iets beter als we doorgaan naar ons hotel in Warschau. We volgen eerst onderweg de Wisła [soms vlakbij over de dijk, soms verder weg] naar Dęblin, het vroegere Ivangorod [GZ blz. 20 1914 31 december – Er vindt een inspectie plaats van de wagons. Ivangorod, een en al desolaatheid. Heel veel forten. De gevechten bij Warschau zijn tot hier te horen.] Het is nog steeds een citadel, bemand door Poolse militairen [fotograferen verboden, dan maar stiekem].

De bus houdt halt voor de omheining zodat Ria een kort, toepasselijk fragment kan voorlezen uit *Een hoornblazer en verscheurd papier* [OJ blz. 68–69].

Waar is die oorlog nou? vroeg ik bij mezelf? De trein reed langs de vesting Ivangorod. Aan de overkant van de Weichsel doken in de verte de groene forten en de hoge boomstompen van de tijdens de belegering gevælde, oeroude zwarte populieren op.

En plotseling zag ik dan dat er van de spoordijk tot aan de horizon dwars door een klein moerassig dal rechte rijen van inderhaast uitgegraven loopgraven lagen die vol water stonden.

De trein reed over een hoge dam. De locomotief floot, de remmen knarsten en we bleven staan – de weg over de Weichsel was om de een of andere reden versperd.

In de plotselinge stilte klonk duidelijk een hoornsignaal vanuit de vesting.

De ziekenoppassers sprongen achter elkaar de wagons uit.

'Hier staan we voorlopig wel een uur!' riep Romarin mij toe. 'Laten we wat gaan lopen!'

We renden langs de steile berm naar beneden en liepen langs de loopgraven en toen zag ik dat het gras dat kennelijk na de slag opgekomen was, overal papiersnippen en verbogen conservenblikjes. Je kon zien dat ze in allerijl opengemaakt waren, misschien wel met een

bajonet. Aan de gekartelde randen zat roest dat aandeed als opgedroogd bloed. Ik begreep gewoon niet waar op een slagveld zoveel verscheurd papier vandaan kwam. Het waren kapotgelezen en van zweet doortrokken stukjes brieven, kranten, ansichtkaarten, boeken, legitimatiebewijzen, foto's. Er lagen ook in de grond gestampe soldatenpetten. Aan een afgebrande struik hing een Oostenrijkse pet met een afgerukte klep. Aan de omvergelopen prikkeldraadversperringen flodderden, net alsof ze daar opzettelijk waren opgehangen, flarden soldatenondergoed van neteldoek. Op het prikkeldraad zaten roestige knobbeltjes als wratten.

'IJzer blijkt dus niet alleen door water te roesten,' merkte Romarin terloops op.

'Waardoor dan nog meer?'

'Soms ook door bloed,' antwoordde Romarin met tegenzin.

De spoorweg van Paustovski als hospitaalsoldaat is weer nabij.

We komen in Warschau aan en zien op de zandbanken van de Wisła aalscholvers met uitgespreide vleugels hun verenpak drogen.

's Avonds bij het diner is het weerzien met mijn vroegere Warschause collega waarmee ik jaren geleden in Oekraïne en Rusland vertoefde.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_Warschau

Foto's Pieter Slim.

Plein tegenover ons hotel
Metropol.

We nemen de trein van Warschau naar Podkowa ńska Główna. Vanaf het station gaan we verder met de bus naar het Muzeum im. Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów w Stawisku [landgoed Stawisko met het Museum van Anna en Jarosław Iwaszkiewicz].

Werner, Jurek, Greta, Netty

Netty, Gerjan, Gijs

Veerle, Marianne, Jurek, Greta, Pieter

Pieter, Agnes

Jarosław Iwaszkiewicz [1894-1980] legateerde het landgoed en het huis aan de Poolse staat. In 1984, vier jaar na zijn overlijden, werd het woonhuis het Museum Anna en Jarosław Iwaszkiewicz. Er hebben geregeld culturele activiteiten plaats.

In *Goudzand* verhaalt Konstantin Paustovski over zijn bezoeken aan Jarosław Iwaszkiewicz op zijn landgoed. Beiden gingen in dezelfde periode naar het Gymnasium in Kiev en kozen voor een loopbaan als schrijver. Jarosław zat er op het Vierde en Konstantin op het Eerste. [GZ blz. 495]

Iwaszkiewicz, die volgens de conservatrice van het museum boeken van Paustovski in het Russisch en in Poolse vertaling in zijn bibliotheek had, schreef in 1948 vanuit New York aan zijn vrouw Anne dat hij begonnen was aan het schrijven van twee korte verhalen - een Braziliaans en een Argentijns - in de geest van de literatuur van Paustovski, maar dat het te moeilijk was. [Lysty blz. 319]

Verder schrijft Iwaszkiewicz dat hij emotioneel geraakt werd door het lezen van het werk van Paustovski en dat hij hun gezamenlijke jeugdige ervaringen in Kiev al te snel was vergeten. Hij voelde zich hier ondankbaar over. [Lysty blz. 335]

In augustus 1961 reisde Paustovski, op uitnodiging van de leden van de Poolse literaire vereniging, naar Warschau. Hij maakte van de gelegenheid gebruik om Jarosław Iwaszkiewicz voor het eerst op zijn landgoed te bezoeken. [GZ, Journalistiek - *Een derde ontmoeting* blz. 489-528]

Langs een grote dreef wandelden wij door het landgoed naar het woonhuis/museum. Tijdens het bezoek liepen we ongestoord door de kamers waarvan de muren quasi volledig bedekt zijn met volgepropte boekenrekken en -kasten waarop uiteenlopende voorwerpen.

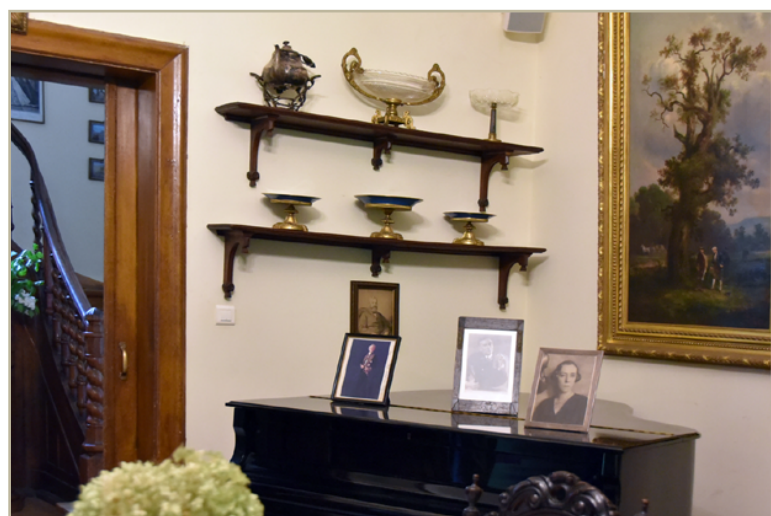
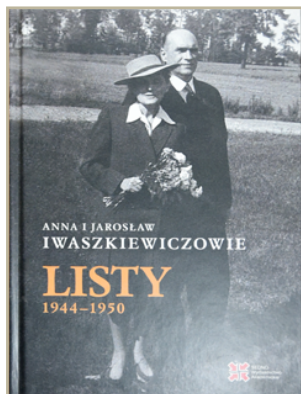
Aan de inrichting van het huis en de plaats van boeken en voorwerpen is na het overlijden van Iwaszkiewicz niet geraakt. We bezochten dus de woonst die volgens Paustovski 'wat somber was door de overvloed aan spullen' en waarin hij in 1961 een 'verstilde' en een 'geheimzinnige, half zichtbare en half hoorbare wereld' ervaarde [GZ+, blz. 496].

De conservatrice vertelde ons dat Jarosław reisde als diplomaat en van fotografie en muziek hield. Voor onze komst zocht zij in de driedelige uitgave van de dagboeken en correspondentie [*Dzienniki, 1911-1955, 1956-1963, 1964-1980; Anna I Jarosław Iwaszkiewiczowie, Lysti, 1944-1950*] van Jarosław Iwaszkiewicz enkele bespiegelingen en notities over Konstantin Paustovski op.

31 Augustus 1961 schreef Jarosław in zijn dagboek: 'Vandaag is Paustovski met zijn dochter op bezoek geweest, heel bijzondere mensen. Ze lieten een lang zilveren spoor na.'

[*Dzienniki 1956-1963*, blz. 475] En in 1964: 'Ik hield van de ernst waarmee Paustovski de voorwerpen in mijn huis opnam: op deze ernst was ik jaloers!'

De foto's, tekeningen en voorwerpen in het huis zijn herinneringen aan Iwaszkiewicz' familieleden, ontmoetingen en samenwerkingen met auteurs, theaterregisseurs en musici.

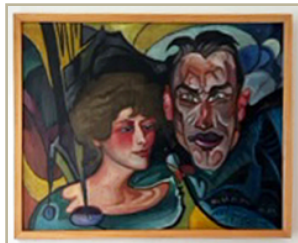

Op de piano in de eetkamer staat de foto van de Belgische Koningin Elisabeth, door haar gesigneerd en geschonken aan Iwaszkiewicz tijdens haar bezoek aan zijn familie in 1955, toen zij in Warschau het 'Concours International de Piano Frédéric Chopin' bijwoonde.

Op 31 december 1975 schreef Iwaszkiewicz in zijn dagboek: 'Paustovski heeft zo mooi geschreven over de foto [van Koningin Elisabeth] op mijn vleugel en citeert uit *Een derde ontmoeting* enkele zinnen van Paustovski die in het verhaal bij de foto - van een niet meer zo jonge Koningin, op weg naar het vaderland van een geliefde componist en/of het bijwonen van concerten - een idee voor een sprookje ontdekte - waarop niet eens Andersen en Perrault gekomen waren. [GZ blz. 496] De Deen Hans Christiaan Andersen [1805-1875] is bekend voor zijn sprookjes en de Fransman Charles Perrault [1628-1703] voor *Les contes de ma mère l'Oye*.

In het salon op de eerste verdieping ontdekten we aan de muren foto's, tekeningen en schilderijen en een tekening van Jean Cocteau [1889-1963] met de notitie 'Souvenir de cœur à Jarosław Iwaszkiewicz', gedateerd 'Varsovie octobre 1960' en gesigneerd. Volgens het informatieblad voor bezoekers van het Museum is het een portret van Jarosław door Cocteau voorgesteld als Apollo, met een lier. In de Griekse mythologie is de lierspeler Apollo de god van de muziek; een foto van de Poolse literaire groep Skamander gedateerd 'Praag 1929'. Iwaszkiewicz richtte in 1919 de groep op met onder meer Antoni Slominski [1895-1976]. Paustovski ontmoette Slominski die volgens hem een buitengewoon observatievermogen had en uit zijn waarnemingen kleine bijzonderheden lichtte en verwerkte in verhalen. [GZ, blz. 495]. Een foto van de Poolse componist en pianist Karol Szymanowski [1882-1937] die met Iwaszkiewicz het libretto van zijn opera *Koning Roger II van Sicilië* schreef; een ontwerptekening voor de encenering van het toneelstuk

De Pragmaticus van Stanislaw Ignacy Witkiewicz [1885-1939]; een gesigioneerde foto van de Poolse pianist Arthur Rubenstein [1887-1982].

Over het portret van Anna van de Poolse schilder Jan Cybis vertelde de conservatrice dat de stijl niet in de smaak van de kennissen en vrienden viel. Cybis behoorde in de jaren dertig tot de Poolse schilders die voor kleur als uitdrukkingmiddel kozen en onder meer keken naar de kunst van Cézanne, het Post-Impressionisme en het Duits Expressionisme.

In een boekenkast op de overloop staan tussen de vele publicaties van Iwaszkiewicz zijn roman *Maica Ioanna a Ingerilor* [*Mother Joan of the Angels*] verfilmd door Jerzy Kawalerowicz [1922-2007] in 1961 en boeken over Frederic Chopin [1810- 1849]. Jarosław publiceerde onder meer de volledige correspondentie van de componist. [Vertaald naar het Frans door George Lisowski en uitgegeven door Gallimard in 1966 onder de titel *Chopin*.]

Na het bezoek aan Jarosław ging Paustovski in Warschau naar de film kijken.

Links van de overloop de ruimte met het bureau van Iwaszkiewicz waarop schrijfmateriaal en in de kamer allerhande voorwerpen, boekenrekken en een opgezette beer.

[GZ+ blz. 496 ontbrekend stukje na [...] en gras waarin de onooglijke bloempjes alleen maar opvallen omdat ze zo'n sterke, medicinale geur verspreiden.

In het huis, dat wat somber was door de overvloed aan spullen, zouden naar alle waarschijnlijkheid wel allerlei geheimzinnige gebeurtenissen plaats vinden. Iets onbeduidends en vrolijks viel voor toen we in de eetkamer sterke thee – *herbata* – zaten te drinken.

De sympathieke familie van Iwaszkiewicz zat net rond de tafel toen een heel klein meisje ongemerkt de kamer binnenkwam. Ze raakte maar net aan de tafel, ging op haar tenen staan en trok de porseleinen suikerpot naar zich toe. Zwijgend haalde ze alle klontjes eruit, stopte ze in de zak van haar schortje en ging weer weg zonder iemand aan te kijken.

Iwaszkiewicz had dit tafereel met grote aandacht gade geslagen en het leek alsof hij probeerde de zin te doorgronden van het geheimzinnige gedrag van het meisje. In zijn ogen blonken pretlichtjes.

De duisternis nam snel toe in de hoeken van de grote kamers. In de stilte hoorde je alleen het trippelen van het meisje dat wegging. Alsof ze alleen in dit huis woonde. Onwillekeurig wou ik vragen "wat heeft dit te betekenen?"- alsof in die kinderlijke handeling een ongrijpbare betekenis lag besloten, zoals in de verhalen van Kafka.

In Polen kreeg ik vaak het gevoel, zoals bij het lezen van een boek, dat er een ondergeschoven betekenis bestond.

www.stawisko.pl

We lopen door een mooi bos naar het station en nemen de trein naar Warschau.

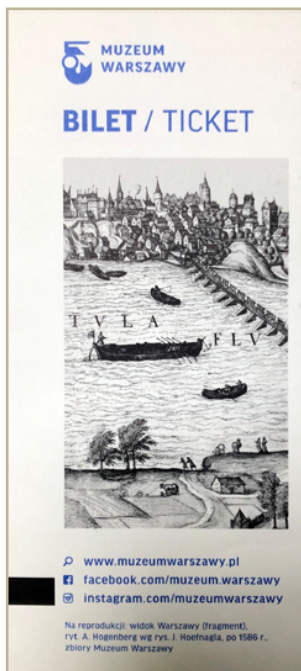
Vanuit de trein stappen we in een bus en aangekomen in het oude centrum van Warschau lopen we richting de taveerne, waar we de lunch zullen gebruiken. Het is droog. We lopen over een markt, veel kleurrijke geveltjes, passeren het paleis. Het oogt oud, maar dit paleis was tot 1970 een puinhoop. In 1939 stond de toren in brand en in november 1944 is het helemaal verwoest. Op de ruïnes van WOII is het paleis in oude stijl opnieuw opgebouwd. We lunchen in een oude taveerne, 'De draak'. Op de tafels staat brood met paté en kwark, daarna pasta met Gorgonzola en basilicum en een flink stuk appeltaart met ijs na. We kunnen er weer tegen.

We lopen naar het stadsmuseum van Warschau. Op aanraden van de gids Jurek gaan we hier naar binnen. Het is mij niet direct duidelijk wat we hier zullen gaan zien. Maar na een kwartiertje worden we verzocht in een filmzaaltje plaats te nemen. We zien een korte docu film over het Warschau van na de onafhankelijkheid. Van 1920-1939 was Warschau een bruisende stad, het Parijs van het oosten.

In september 1939 vallen de Duitsers aan: vrijwel alle Joodse inwoners van Warschau worden in het getto bijgedreven en vermoord. In 1944 wordt de hele stad, wat er nog van over is, verbrand. De Russen naderen Polen dan al. Uiteindelijk blijkt 85% van de stad verwoest. Met steun van Europa is uiteindelijk het oude centrum hersteld.

Als we verder lopen passeren we een fototentoonstelling in de straat. Foto's van onder meer Gdynia [ten noorden van Gdansk], alwaar de langste houten pier van Europa destijds, zich bevindt. Foto's van de bouw en opening van de pier. Ooit een drukbezochte haven.

Ons volgende doel is het beeld van Copernicus [1473-154], arts, astronoom [hobby] en econoom. Van afstand al goed te zien. Op een flinke sokkel.

Een paar passen hiervan verwijderd staat de Heilige Kruiskerk. Maar eerst leest Netty een stukje voor.

[GZ+ blz. 497] ontbrekend stukje na Half vergeten herleven ze op deze plekken waar nog steeds de echo van hun stem hangt.

Elk bezoek aan zo'n plaats roept gedachten op van toevalligheid en de vruchtbare rol van afstanden in het leven van de mensen.

Neem nu Chopin!

Het stille Żelazowa Wola waar hij is geboren. Daarna Warschau, de verhuizing naar het westen, naar Parijs, een plejade van schitterende vrienden, George Sand en de Balearen, zo ver van die Poolse "folwarken" en stadjes. Eilanden die brandden in het blauwe goud van de Middellandse zee en toch niet opbrandden, zoals het brandende braambos. Maar het hart van Chopin is daar verbrand.

Het hart van Chopin! Het is naar Polen gebracht in een zilveren urne en ingemetseld in een van de zuilen van de Heilige-Kruiskerk in Warschau.

In 1961 zocht ik in die kerk in Krakau-wijk van Warschau lang naar de zuil met het hart van Chopin, maar niemand kon hem wijzen.

Een oude man bracht mij naar de grafsteen van Boleslaw Prus, maar over Chopin wist hij niets.

Het was een schoolmeisje van een jaar of twaalf, mager en ziekelijk, dat mij de zuil van Chopin toonde.

Nu kan ik het precies zeggen: het hart van Chopin is ingemetseld in de tweede zuil links van de ingang. Het is moeilijk te vinden want het opschrift is slecht zichtbaar en bedekt met de roodwitte linten van grafkransen.

De inscriptie staat op de kant van de zuil die gewend is naar de hoofdzaal van de kerk. Je kan ze ook nog moeilijk zien omdat de hoge zwarte banken voor de gelovigen helemaal tot tegen de zuil aan staan.

In deze kerk wordt het hart van Chopin bewaard. Dankzij Paustovski vinden we snel de tweede zuil links met een plaquette waarop dat staat vermeld. Duidelijker dan in de tijd van Paustovski.

Rond zijn twintigste is Chopin naar Parijs vertrokken. Zijn hart is, bewaard in alcohol, na zijn overlijden door een vriendin naar Warschau gesmokkeld.

Als we de kerk binnen lopen, blijkt er een mis opgedragen te worden. Met mijn katholieke achtergrond herken ik het moment: de consecratie. Het lukt enkelen wat dichterbij de pilaar te komen en een foto te maken van de plaquette.

Een bus brengt ons daarna naar de wijk Saska Kępa. Nu een groene wijk waar de upperclass graag woont. De straatjes zijn er smal, de bus is bijna te breed. Heel snel, weer veel sneller dan Paustovski destijds, vinden we de Finlandskayastraat. Hier bezocht Paustovski de weduwe van de schilder Sygmunt Waliszewski. Terwijl de bus een rondje rijdt omdat parkeren onmogelijk is, kunnen wij even rondlopen. Het huis staat er waarschijnlijk niet meer, wat we zien is allemaal te nieuw.

[GZ+ 497] ontbrekend stukje na [...] Op een dag waren wij daar een hele poos in een taxi aan het zoeken naar de Finlandskajastraat.

De mensen van Kempa waren verbaasd toen we naar die straat vroegen. Ze keken alsof we hen in het ootje wilden nemen of een grap met hen wilden uithalen. De chauffeur verloor zijn geduld en herhaalde steeds vaker "Vot cholera!". Die uitroep paste helemaal niet bij het vreedzame uitzicht van de bewoners van Kempa of bij de schoonheid van de straten en het gezellige uitzicht van de huizen.

Ik probeerde de chauffeur ervan te overtuigen dat we wel uit dit gedoe met de Finlandskajastraat zouden geraken omdat er toch nog brave mensen op de wereld zijn. Maar de chauffeur geloofde mij niet. Voor hem zat het probleem in de snelle uitdeining van Warschau. Elke dag komen er nieuwe huizen bij, nieuwe straten, nieuwe straatnamen en de mensen hebben gewoon de tijd niet meer om hun bloedeigen stad te leren kennen.

Ik vroeg hem te stoppen bij een pezig klein oudje. Ze stond op het trottoir en durfde het kleine straatje niet oversteken, alsof het de Champs-Élysées waren op het spitsuur. De chauffeur grinnikte vreugdeloos maar stopte toch.

Het oudje bloeide helemaal op, glimlachte en knikte bemoedigend op mijn vraag over de Finlandskajastraat. Ze antwoordde enthousiast dat ze in geen geval kon zeggen waar de Finlandskajastraat was. En haar broer, die boekhouder is en twee straten van hier woont, weet het ook niet. Maar hij kent Jerzy Trusewich, en pan Trusewich woont in de Vijfde straat [links] en hij schijnt te weten waar de Finlandskajastraat is. Het oudje had in ieder geval zoiets gehoord. Het oudje wilde ons zelfs laten weten waar pan Trusewich woonde, maar op voorwaarde dat we met haar te voet zouden gaan want ze was bang om in die "walmende beestige taxi's" te rijden.

Ik bedankte het oudje. De chauffeur dankte ook maar zei meteen tussen zijn tanden *do diabla!* en scheurde ervan door.

Uiteindelijk hadden wij geluk, na misschien wel anderhalf uur zoeken en vonden wij de straat.

De bus rijdt nog door de voormalige Joodse wijk. Ook hier een groot museum over de Joodse geschiedenis. Als sluitstuk de wijk Jolybush = Leuk bos. Omdat niemand nog behoefte heeft aan een stop, rijden we naar het hotel.

De hele dag droog: opnieuw een dag met een hoog Paustovski-gehalte. Hij zou het oude centrum hebben herkend, de skyline is ondertussen totaal veranderd.

Na een laatste ontbijt in het hotel Metropol te Warschau, werd onze bagage in de bus geladen. Wijzelf namen de staatstrein vanuit Warschau naar Sochaczew. Zo konden we tijdens de rit van 1 uur en een kwartier genieten van het landschap en kleine stationnetjes.

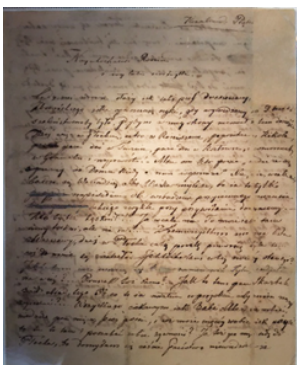
In Sochaczew wachtte de bus ons op en reden we nog een kwartiertje tot in Żelazowa Wola, het geboortedorp van Frédéric Chopin. Het geboortehuis van Chopin werd omgebouwd tot een museum, omringd door een park van 7 hectaren waarin ook het Chopin-instituut gevestigd is.

Moderne ontvangstruimte met museumshop

Het mooi verzorgde park, waar verborgen luidsprekers zachtjes muziek van Chopin verspreiden, bracht ons dadelijk in een rustige stemming.

Frédéric Chopin werd hier geboren in 1810 uit een Poolse moeder en een Franse vader [Nicolas] die naar Polen geëmigreerd was. Over de juiste geboortedatum van Chopin, heerst er nog steeds enige was van onzekerheid. Algemeen wordt er nu aangenomen dat Chopin het levenslicht zag op 22 februari, maar pas op 1 maart in het geboorteregister van het dorp werd ingeschreven. Nicolas was componist-huisleraar bij de rijke familie Skarbek en woonde met zijn vrouw in het bijhuis van deze graaf. Van het oorspronkelijk huis is zo goed als niets overgebleven. Ten tijde van Chopin was het rechtse gedeelte residentieel terwijl het linkse deel, met kelder, eerder functioneel was. Frédéric was nog geen jaar oud, toen zijn ouders verhuisden naar Warschau. Later kwam dan de intentie Chopins geboortehuis te meubelen met historische meubels in een poging de atmosfeer van die tijd op te roepen.

Handschrift Chopin

Foto's Veerle Dieltiens

De eerste kamer is ruim en licht, met een oude pianoforte als blikvanger. De volgende kamers zijn ingericht met historische meubels, die niet toebehoorden aan Chopin. De Chopins waren in die tijd minder luxueus geïnstalleerd.

Om 12 uur konden we genieten van een kort pianorecital, gespeeld op een Steinway-vleugel vanuit één van de kamers die uitkijken op de achterkant van het park. Gezeten op banken in de tuin hoorden we een ballade, een nocturne, een mazurka en een scherzo van Chopin, gespeeld door de jonge pianist Krzysztof Wierciński. De muziek schalde vanuit de kamer door de boxen naar ons toe en soms vermengden deze klanken zich met het getsjilp van de vogels.

In een gesprek achteraf met de pianist kwam ik te weten dat hij 1ste jaarsstudent aan het conservatorium in Warschau is. Hij was samen met een 20-tal andere pianisten geselecteerd uit vele ander pianisten die zich aangemeld hadden om hier te komen optreden.

Zo'n optreden moet men niet onderschatten. Er was hem beloofd dat hij op een mooie oude Pleyel zou mogen spelen, maar hij kreeg de moderne Steinwayvleugel onder de vingers geschoven. Niet alleen is de aanslag van een modern instrument anders en "harder" dan die van een oudere piano, bovendien werd hier die klank dan nog eens versterkt door boxen naar het publiek toegestuurd. Dat maakt dat je als pianist je klankkleur niet kan controleren.

Daarbij komt dan ook nog het gevoel te weten dat er publiek is, maar je kan als uitvoerder het publiek niet zien, want de piano staat binnen, ramen geblindeerd, en het publiek zit buiten. Maar ondanks dit alles was het toch genieten.

Partituur bewaard in het museum.

[GZ+ blz. 496] ontbrekend stukje na Ze [Koningin Elisabeth] had hem [Iwaszkiewicz] met een bezoek vereerd toen ze ter gelegenheid van het jaarlijkse Chopinfestival in Polen was.

De componist Liszt schreef aan de schilder Delacroix over een passage uit het Tweede pianoconcerto van Chopin: *Het lijkt alsof je de stem hoort van een onherstelbaar verlies dat een mens is overkomen te midden van onvergankelijk natuurschoon.*

Delacroix was bevriend met Chopin. Hij noemde de componist "een betoverend genie". Hij schilderde een portret van Chopin. Dat uitstekende portret – Chopin is al ziek en onrustig afgebeeld – hangt in het Louvre. Een copie bevindt zich in Żelazowa Wola, in het geboortehuis van Chopin.

Het is een klein huisje dat ingedommeld schijnt te zijn. De kamers ruiken naar in de zon verwarmd dennenhars, naar bittere kruiden, witte vlinders vliegen er lui rond en gaan zitten op de gebogen rugleuningen van de antieke fauteuils.

Ononderbroken weerklinkt pianospel maar toch is het zeer stil in het huis.

Wij gingen de schaduwrijke kamers uit naar het park en kwamen terecht in een onvergankelijk natuurschoon waar je, met de woorden van Liszt, onherstelbaar je hart kan verliezen.

Ik ben geen muzikkenner en neem ze slecht in mij op. Maar als ik naar Chopin luister lijkt het me dat hij een schaduw van vreugde verleent aan elk verdriet en een deeltje verdriet aan elke vreugde. Hij brengt als het ware de extremen van onze toestand in evenwicht en verzoent ze in een edele rust.

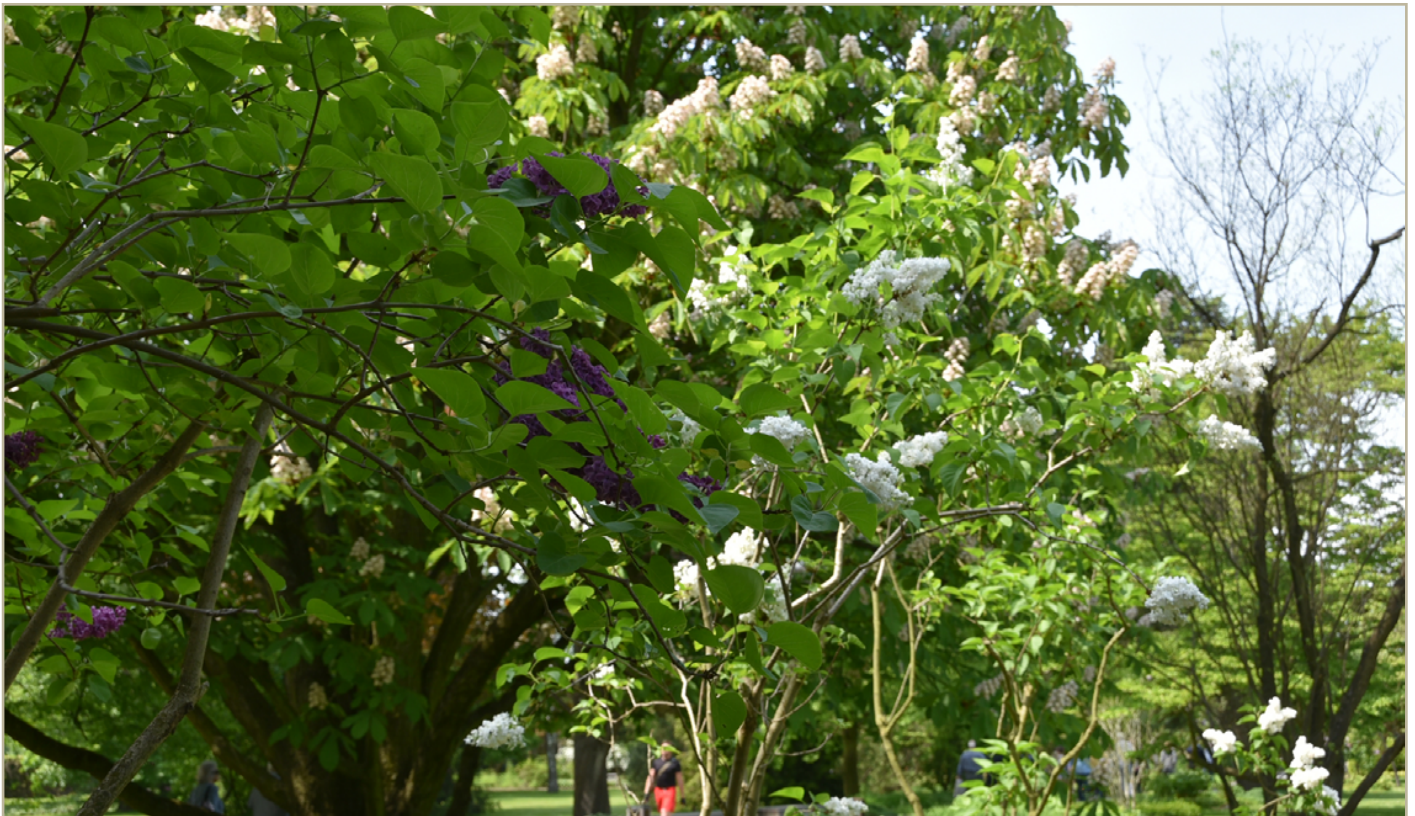
Wij bezochten Żelazowa Wola op een warme dag in augustus. De hemel was vol slierten kleine ronde wolkjes, die eruit zagen alsof ze pas waren geboetseerd uit verse, spierwitte sneeuw. Ze zweefden in eindeloze rijen voorbij, dreven uit elkaar, kwamen weer bijeen en losten op boven ons, zoals in een trage hemelse polonaise. Hun ononderbroken beweging belette de zon niet om de middaghitte uit te gieten over de aarde. Overal in het park waren lichtbundels. Gebladerte van onbekende bomen en kelken van onbekende bloemen werden zo uit de schaduw gelicht.

Het park was beplant met planten uit verschillende landen. Bewonderaars van Chopin hadden ze meegebracht, daar geplant en waren weer vertrokken, zonder te weten of hun plant zou aarden of niet. Maar de meeste planten aardden.

Ik kom graag op plekken die verbonden zijn met het leven van bijzondere mensen.

1838

Na nog een wandeling door het park en een bezoek aan de museumshop lunchten we voor de laatste keer samen.

Daarna bracht de bus ons naar het Modlin Fort in het plaatsje Nowy Dwór Mazowiecki, zo'n 40 km ten noordwesten van Warchau. We reden langs het nationaal park Kampinos, een mooi bos- en waterrijk gebied gevormd door de kronkelige rivier de Vistula en haar vlechtende rivierbeddingen.

Op deze strategische plek installeerden Poolse troepen in 1655 een versterkt kamp om zich te verdedigen tegen de Zweedse invasie. In 1660 werd de plek ontmanteld en na de verdeling van Polen, eind 18de eeuw behoorde dit gebied tot het Russische Rijk. Napoleon gaf zijn ingenieurs in 1806 de opdracht om de grens met Rusland te versterken en op twee eilanden aan de samenvloeiing van de Vistula en de Narew een fort te bouwen. In de loop van de geschiedenis werden er forten bijgebouwd en oude delen gemoderniseerd. Bij de Duitse inval in Polen in 1939 werd hier de Slag bij Modlin uitgevochten.

Het fort geraakte in verval en werd in 2013 aan private investeerders verkocht. Nu is het een historisch monument en zijn sommige delen publiek toegankelijk.

We begaven ons naar een hoger gelegen uitkijkpunt.

Maar wat leidde ons naar deze plek? Dat vertelde Ria na het lezen van het fragment uit GZ+ Wie was Pan Jerzy?

Bij de slotpoort werden we opgewacht door een auto. Ernaast hurkte een bejaarde chauffeur die, zoals altijd, iets aan het nakijken was. Met zijn brillette met ijzeren montuur zou pan Jerzy de beschermgeest worden van onze reis door Polen.

Hij had vele kwaliteiten. Eerst en vooral was hij natuurlijk, *proshe pana* [met permissie gezegd], een eersteklas chauffeur, als het ware vergroeid met zijn auto.

Bovendien kende hij Polen net zo goed als zijn eigen kamer in Warschau. Tijdens heel onze reis hoefde hij niet één keer op de kaart te kijken.

[...]

Pan Jerzy woonde alleen en heel bescheiden. Hij las veel en op vrije dagen nam hij zijn oude motorfiets om te gaan vissen in de Visla ergens in de buurt van de burcht van Modlin.

Het is mij uiteindelijk niet gelukt om met pan Jerzy te gaan vissen. Maar we hebben die tocht samen zo grondig besproken dat het mij nu toeschijnt dat ik toch met hem naar de Visla ben geweest en heb gevist in de oude vestinggrachten van Modlin. Diep zijn die, het water rimpelt en, *proshe pana*, er zitten kroeskarpers zo vet als varkens.

Ria vertelde aan de reisgenoten, verzameld op het hoge uitkijksplatform, dat ze samen met Netty beloten had om op de laatste dag van de reis, alvorens huiswaarts te keren, naar deze plek te komen voor een unieke ervaring: **eindigen op een plek waar Konstantin Paustovski graag had willen zijn maar nooit is geweest!**

DANK AAN

• de reizigers Werner De Bondt, Greta Van Broeckhoven, Veerle Dieltiens, Gijs Geertzen, Marianne van de Graaf, Agnes Overkleeft, Netty van Rotterdam, Pieter Slim, Ria Verbergt, Gerjan Waagen en Marionne Zelders • de gids Jerzy Mikolaj Jurczynsk • het reiscomité Netty, Greet en Ria • Dorine Naye van DN Travel voor de praktische organisatie • de verslaggevers voor hun bijdrage • Netty van Rotterdam en Greet Vanhassel voor de redactie op de teksten • Ria Verbergt voor de opmaak van het verslag en de aanvullende foto's • april 2024 • de Vereniging Konstantin Paustovski